

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

Σύγχρονα νηπιαγωγεία, η διαμόρφωση, η οργάνωση των χώρων και η σύγκριση με τα νηπιαγωγεία της Σκανδιναβίας.

Modern kindergarten, the configuration and organization of the spaces and the comparison with kindergartens in Scandinavia.

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΑΝΤΩΝΙΑΔΗ ΘΕΟΔΩΡΑ

ΑΕΜ 3911

ΕΠΟΠΤΗΣ: ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΑΜΟΥΤΣΕΛΗΣ

**Ε.ΔΙ.Π Καθηγητής Διδακτική Εικαστικών Τεχνών-Εικαστικά
Εργαστήρια**

Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ANNA ΒΑΚΑΛΗ

Ε.ΔΙ.Π Καθηγήτρια Δημιουργικής Γραφής

ΦΛΩΡΙΝΑ ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους με βοήθησαν να αποκτήσω νέες γνώσεις και εμπειρίες αυτά τα 4 χρόνια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών. Τους γονείς μου (Αντώνιος και Ευαγγελία), τις αδελφές μου (Κωνσταντίνα, Αναστασία, Ελπίδα και Ειρήνη), τον επιβλέπων καθηγητή για την εκπόνηση της πτυχιακής μου εργασίας κ. Νικόλαο Ταμουτσέλη, για την στήριξη και την βοήθεια που μου παρείχε κατά τη διάρκεια υλοποίησης της πτυχιακής μου.

Οφείλω να αναφερθώ στην σημαντική αρωγή της κα. Άννα Βακάλη, καθηγήτρια Δημιουργικής Γραφής, στο Τμήμα Νηπιαγωγών στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, για την στήριξη υαλοποίησης της εργασίας ως Β΄ βαθμολογήτρια και για τον λόγο αυτό την ευχαριστώ πολύ.

Ακόμα θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του Τμήματος Νηπιαγωγών, που μου πρόσφεραν γνώσεις και εμπειρίες.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τους συμφοιτητές μου και τους φίλους μου που κάναμε αυτό το όμορφο ταξίδι στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας και στη Φλώρινα.

Περίληψη

Η διαμόρφωση του χώρου σε ένα νηπιαγωγείο αποτελεί ζωτικής σημασίας παράγοντα για την αποτελεσματική ανάπτυξη και εκπαίδευση των παιδιών. Ο κατάλληλα διαμορφωμένος χώρος προσφέρει ένα περιβάλλον που ενθαρρύνει την αυθόρμητη δημιουργική δραστηριότητα των παιδιών, ενισχύοντας την ανάπτυξη των κοινωνικών, αισθητηριακών και γνωστικών τους δεξιοτήτων. Επιπλέον, ο χώρος παρέχει ευκαιρίες για την έκφραση της φαντασίας, τη δημιουργία και την ανακάλυψη νέων ιδεών και γνώσεων καθώς επίσης, ενθαρρύνει την αυτονομία, την αυτοπεποίθηση και την ενεργό συμμετοχή των παιδιών στη διαδικασία μάθησης και ανάπτυξής τους. Έτσι, η διαμόρφωση κατάλληλων χώρων αποτελεί βασικό παράγοντα για την πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων των παιδιών και την προαγωγή ενός περιβάλλοντος ενθάρρυνσης, δημιουργίας και ανάπτυξης. Η Δημιουργία και Έκφραση περιλαμβάνει μια ποικιλία προγραμμάτων σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων στο πεδίο των Εικαστικών, του Θεάτρου - Δραματικής Τέχνης, της Φυσικής Αγωγής και της Μουσικής. Αυτά τα προγράμματα δίνουν έμφαση στην ανάπτυξη των φυσικών ικανοτήτων των παιδιών και ενθαρρύνουν την έκφραση και τη δημιουργικότητά τους. Μέσω του παιχνιδιού, της φαντασίας και της πειραματικής προσέγγισης με υλικά και τεχνικές, τα παιδιά αναπτύσσουν τις δεξιότητές τους και ενεργοποιούν την περιέργειά τους. Σκοπός της παρούσας πτυχιακής είναι να παρουσιάσει τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι σχολικές μονάδες προσχολικής αγωγής του σήμερα, να αναδείξει τη σημαντικότητα της διαμόρφωσης του χώρου μιας αίθουσας, καθώς και να προτείνει τη βελτιστοποίηση τους σε σύγχρονα νηπιαγωγεία όπως των χωρών της Σκανδιναβίας. Επίσης, παρουσιάζονται προτάσεις σε μακέτα για τη βελτίωση στη διαμόρφωση των χώρων ενός σύγχρονου νηπιαγωγείου.

Λέξεις – κλειδιά: Σύγχρονα νηπιαγωγεία, Σκανδιναβία, Τέχνες, Εικαστικά, Μουσική, ΤΠΕ, Θέατρο, Οργάνωση χώρων, Σουηδία, Φιλανδία, Νορβηγία.

Abstract

The configuration of space in a kindergarten is a vital factor for the effective development and education of children. A properly designed space provides an environment that encourages children's spontaneous creative activity, enhancing the development of their social, sensory, and cognitive skills. Additionally, the space provides opportunities for imagination, creation, and the exploration of new ideas and knowledge, while also fostering autonomy, self-confidence, and active participation of children in the learning and developmental process. Thus, the creation of appropriate spaces is a key element in fully utilizing children's potential and promoting an environment of encouragement, creativity, and growth. The Creation and Expression domain encompasses a variety of program designs and activities in the fields of Visual Arts, Theater and Drama, Physical Education, and Music. These programs emphasize the development of children's natural abilities and encourage their expression and creativity. Through play, imagination, and experimental approaches with materials and techniques, children develop their skills and activate their curiosity. The purpose of this thesis is to present the challenges faced by preschool educational institutions today, highlight the importance of space configuration in a classroom, and propose optimization strategies for modern kindergartens, such as those in Scandinavian countries. Furthermore, proposals are presented in the form of a layout to improve the configuration of spaces in a contemporary kindergarten.

Keywords: Modern kindergarten, Scandinavian, Arts, Music, Dance, Theatre, ICT, organization of the spaces, Sweden Finland Norway.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	3
Περίληψη	4
Abstract	5
Πίνακες.....	7
Εικόνες	8
Εισαγωγή.....	9
Κεφάλαιο 1°	12
1.1 Ιστορική αναδρομή για τα πρώτα νηπιαγωγεία στην Ελλάδα.....	12
1.2 Τα νηπιαγωγεία του σήμερα στην Ελλάδα	16
1.3 Τι είναι σχολικός χώρος.....	18
1.4 ΔΕΠΠΣ εικαστικών τεχνών	19
1.5 Ο εσωτερικός και εξωτερικός χώρος (Γωνίες).....	31
Κεφάλαιο 2°	33
2.1 Η διαμόρφωση του χώρου στο παρελθόν	33
2.2 Η διαμόρφωση του χώρου στο παρόν	35
Κεφάλαιο 3°	40

3.1 Τα Νηπιαγωγεία στη Σκανδιναβία	40
Νορβηγία	42
Σουηδία	43
Φιλανδία	45
Κεφάλαιο 4^ο	46
4.1 Το δικό μου σύγχρονο νηπιαγωγείο	46
4.2 Φωτογραφίες και περιγραφή	50
Συζήτηση - Συμπεράσματα.....	60
Βιβλιογραφία	61

Πίνακες

Πίνακας 1: Παιδί Δημιουργία και Έκφραση : πρόγραμμα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων εικαστικών	24
Πίνακας 2: Παιδί Δημιουργία και Έκφραση : πρόγραμμα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων δραματικής τέχνης	27
Πίνακας 3: Παιδί Δημιουργία και Έκφραση : πρόγραμμα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων μουσικής 1ος άξονας	29
Πίνακας 4: Παιδί Δημιουργία και Έκφραση : πρόγραμμα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων μουσικής 2ος άξονας	30
Πίνακας 5: Παιδί Δημιουργία και Έκφραση : πρόγραμμα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων μουσικής 3 ^{ος} άξονας	31

Εικόνες

Εικόνα 1: Υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή του νηπιαγωγείου	51
Εικόνα 2: Υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή του νηπιαγωγείου	51
Εικόνα 3: Είσοδος νηπιαγωγείου	52
Εικόνα 4: Πρόσοψη νηπιαγωγείου	53
Εικόνα 5: Αριστερή πλευρά νηπιαγωγείου	53
Εικόνα 6: Πίσω όψη νηπιαγωγείου	54
Εικόνα 7: Δεξιά όψη νηπιαγωγείου	54
Εικόνα 8: Αυλή του νηπιαγωγείου	55
Εικόνα 9: Κήπος του νηπιαγωγείου	55
Εικόνα 10: Αίθουσα πληροφορικής	56
Εικόνα 11: Ρομποτική στην αίθουσα πληροφορικής	56
Εικόνα 12: Αίθουσα θεάτρου	57
Εικόνα 13: Αίθουσα μουσικής	57
Εικόνα 14: Αίθουσα μουσικής	58
Εικόνα 15: Αίθουσα εικαστικών	58
Εικόνα 16: Αίθουσα εικαστικών	59
Εικόνα 17: Αίθουσα εικαστικών	59

Εισαγωγή

Η προσχολική εκπαίδευση τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει μεγάλη σημασία και η υποχρεωτικότητα της φοίτησης καθιστά το νηπιαγωγείο μέρος ενός ενιαίου εκπαιδευτικού συνόλου και όχι απλά πρόδρομο για την επόμενη βαθμίδα εκπαίδευσης (Ντολιοπούλου, 2008). Ένα όμορφο και αρμονικό περιβάλλον εμπνέει στα παιδιά αγάπη και σεβασμό. Ο/Η εκπαιδευτικός πρέπει να βοηθά τα παιδιά να αισθανθούν όσο γίνεται πιο άνετα και να μην βιώνουν με άσχημες εμπειρίες τον αποχωρισμό από το σπίτι και από τα αγαπημένα τους πρόσωπα. Το παιδί πρέπει να νιώθει το χώρο του νηπιαγωγείου οικείο και να το αισθάνεται σαν το δεύτερο του σπίτι. Η δημιουργία ενός θετικού ψυχολογικού κλίματος είναι βάση για μια θετική εκπαιδευτική πορεία.

Η αρχιτεκτονική των σχολικών κτιρίων διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην αγωγή. Η διάταξη και η τοποθέτηση των επίπλων, καθώς και η διαμόρφωση των μέσων διδασκαλίας και του εκπαιδευτικού υλικού, επηρεάζουν το μαθησιακό περιβάλλον και επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά όχι μόνο τη μάθηση αλλά και την παιδαγωγική σχέση (Πυργιωτάκης, 2001).

Ο κατάλληλος σχεδιασμός του χώρου συμβάλλει στη δημιουργία ενός ασφαλούς και ευχάριστου περιβάλλοντος, που υποστηρίζει τις μαθησιακές διαδικασίες και παρέχει ψυχαγωγία και ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων. Ο σωστός εξοπλισμός και οι κτιριακές εγκαταστάσεις παρέχουν διάφορα ερεθίσματα, διευκολύνουν τη διδασκαλία και προωθούν τις κοινωνικές συμπεριφορές (Γερμανός, 2006; Ματσαγγούρας, 1999).

Σημαντικό κομμάτι στο πλαίσιο αυτό είναι απαραίτητη η ισότιμη ενσωμάτωση όλων των παιδιών της Προσχολικής Αγωγής στον ενιαίο σχεδιασμό της εκπαίδευσης. Η Δημιουργία και Έκφραση περιλαμβάνει προγράμματα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων στα Εικαστικά, το Θέατρο - Δραματική Τέχνη, τη Φυσική Αγωγή και τη Μουσική. Παρά την αυτονομία που έχουν αυτά τα προγράμματα, υπάρχουν κοινοί κώδικες μεταξύ τους. Αυτά τα προγράμματα ενεργοποιούν τις φυσικές ικανότητες των παιδιών, τους προκαλούν συναισθηματικά, τους μαγεύουν, αναζωογονούν την περιέργειά τους, ενεργοποιούν τη φαντασία τους, προωθούν την έκφραση και τη δημιουργικότητα τους, δίνοντας τους ευκαιρίες

για πειραματισμό με υλικά και τεχνικές. Συχνά, οι δραστηριότητες συνδυάζονται και συμπληρώνονται αλληλοδιαδοχικά, ανοίγοντας νέους και δημιουργικούς δρόμους.

Η συνεχής ανάπτυξη κουλτούρας ανοιχτής επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών στις Σκανδιναβικές χώρες έχει οδηγήσει σε ουσιαστικές αλλαγές στην εκπαιδευτική διαδικασία. Οι εκπαιδευτικοί συνεργάζονται μεταξύ τους για να μοιράζονται ιδέες, πόρους και βέλτιστες πρακτικές, προκειμένου να βελτιώσουν την εκπαιδευτική εμπειρία των παιδιών.

Η δημιουργία και έκφραση σε ένα ελληνικό νηπιαγωγείο περιλαμβάνει τη διαμόρφωση γωνιών, οι οποίες αποτελούν μικροπεριβάλλοντα με ένα συγκεκριμένο θέμα. Ο σκοπός των γωνιών είναι να προσφέρουν ένα περιβάλλον για αυθόρμητο παιχνίδι, που μπορεί να είναι ατομικό, παράλληλο ή συλλογικό. Οι κατάλληλα διαμορφωμένες γωνίες σε ένα μαθησιακό περιβάλλον βοηθούν στην ανάπτυξη ενός θέματος και στη διευκρίνιση των εννοιών, ακολουθώντας τον σχεδιασμό λειτουργίας και τις επιδιώξεις του/της κάθε νηπιαγωγού (Δαφέρμου κ. ά, 2008).

Κάθε γωνία περιλαμβάνει διάφορα υλικά, έπιπλα και κατασκευές που σχετίζονται με ένα θέμα, καθώς και χώρο για την αποθήκευσή τους. Ο εξοπλισμός και η διακόσμηση κάθε γωνίας συνήθως παραμένουν ίδια κατά τη διάρκεια της χρονιάς, εκτός αν αλλάξει η θεματολογία και η οργάνωσή της. Ο/Η εκπαιδευτικός διαδραματίζει σημαντικό ρόλο τόσο στην εποπτεία όσο και στην εμπύχωση των παιδιών (Γερμανός, 2006).

Οι Σκανδιναβικές χώρες έχουν επικεντρωθεί στην υιοθέτηση αξιών που θεωρούνται διαχρονικές στις σχολικές τους μονάδες. Αυτές οι αξίες περιλαμβάνουν την ισότητα, την εμπιστοσύνη, την κοινωνική δικαιοσύνη και τη συμμετοχικότητα. Αυτές οι αξίες αντικατοπτρίζονται στην παιδαγωγική προσέγγιση και τις δομές του εκπαιδευτικού συστήματος των χωρών αυτών (Johnson κ.ά., 2008).

Επιπλέον, οι Σκανδιναβικές χώρες έχουν επενδύσει στην ανάπτυξη μιας κουλτούρας ανοιχτής επικοινωνίας στον εκπαιδευτικό τομέα. Έχει δοθεί έμφαση στη συνεργασία και τη

συνεργατική μάθηση μεταξύ των εκπαιδευτικών. Αυτό έχει επιτευχθεί μέσω της υιοθέτησης τεκμηριωμένων αποφάσεων, στρατηγικών συνομιλιών και επαγγελματικών διαλόγων.

Αυτή η προσέγγιση επέτρεψε στα σχολεία να αναπτύξουν μεγαλύτερη αυτονομία στη λήψη αποφάσεων και στον καθορισμό των ρόλων και των αρμοδιοτήτων τους, προκειμένου να επιτύχουν τους κοινούς στόχους της εκπαίδευσης. Αυτό έδωσε στους/στις εκπαιδευτικούς την ευκαιρία να αναπτύξουν τις ικανότητές τους και να προσαρμόζονται στις αλλαγές και τις εξελίξεις του εκπαιδευτικού συστήματος (Saarivirta & Kumpulainen, 2016).

Θεωρητικό Μέρος

Κεφάλαιο 1^ο

1.1 Ιστορική αναδρομή για τα πρώτα νηπιαγωγεία στην Ελλάδα

Ο θεσμός του Νηπιαγωγείου υιοθετήθηκε για πρώτη φορά μόλις στα τέλη του 19^{ου} αιώνα από το ελληνικό κράτος. Η παρακολούθηση δεν ήταν υποχρεωτική και απέβλεπε πρωτίστως στη γλωσσική καλλιέργεια των νηπίων και στην προετοιμασία τους για την επόμενη βαθμίδα που ακολουθούσε, το δημοτικό. Επίσης, σκοπός του Νηπιαγωγείου ήταν η σωματική και πνευματική ανάπτυξη των νηπίων με διάφορες δραστηριότητες όπως παιχνίδια και ασκήσεις μέσω χαρούμενης και ευχάριστης απασχόλησης (Μπέση & Σαΐτη 2012).

Γενικότερα, δεν υπάρχουν πολλές αναφορές σχετικά με την ιστοριογραφία των Νηπιαγωγείων στο πλαίσιο της νεοελληνικής εκπαίδευσης και παρουσιάζει σοβαρές δυσκολίες γιατί το υλικό είναι διάσπαρτο και ενταγμένο σε συνολικές εκθέσεις για την εκπαίδευση. Οι αναφορές για τα Νηπιαγωγεία της εποχής είναι σύντομες και αποσπασματικές και αντλούνται κυρίως από μονογραφίες, δημοσιεύσεις σε εφημερίδες και περιοδικά της εποχής, παιδαγωγικά βιβλία της εποχής, κανονισμοί διδασκαλείων, εκθέσεις επιθεωρητών κ.α. (Μπέση & Σαΐτη 2012).

Σύμφωνα με τον Τσεσμετζή (1991α), το πρώτο Νηπιαγωγείο που καταγράφηκε στον ελλαδικό χώρο είναι το 1830 στη Σύρο, ενώ σύμφωνα με τον Οικονόμου (1957), η πόλη των γραμμάτων και των τεχνών, στα Γιάννενα λειτουργούσαν νηπιαγωγεία στο Ανώτερο Ελισαβέτιο Παρθεναγωγείο και το δεύτερο Παρθεναγωγείο της πόλης τουλάχιστον από το 1880.

Η εκπαιδευτική μέριμνα για τα παιδιά της προσχολικής εκείνη την εποχή στην Ελλάδα ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτη και στηριζόταν αποκλειστικά από ιδιωτικές πρωτοβουλίες εκπαιδευτικών και λογίων της εποχής, υιοθετώντας τον θεσμό από το εξωτερικό. Η έλλειψη οικονομικών πόρων, εκπαιδευτικών και κτιρίων καθώς και η ανύπαρκτη βιομηχανία την εποχή

εκείνη καθυστέρησε αισθητά την εμφάνιση του θεσμού του Νηπιαγωγείου στην Ελλάδα (Μπέση & Σαΐτη 2012).

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και συγκεκριμένα το 1985 αναγνωρίζεται για πρώτη φορά ο θεσμός του Νηπιαγωγείου στην Ελλάδα μέσω πιέσεων της εκπαιδευτικής πραγματικότητας που προέκυπτε από την κυβέρνηση και με νομοσχέδιο για τη «*στοιχειώδη εκπαίδευση*», το οποίο ψηφίζεται στις 3 Σεπτεμβρίου ως νόμος ΒΤΜΘ' (Κυπριανός, 2007; Κιτσαράς, 1985).

Με τον ειδικό νόμο ΒΤΜΘ' πραγματοποιήθηκε προσπάθεια για την οργάνωση μιας στοιχειώδης εκπαίδευσης χωρίς όμως ουσιαστικά αποτελέσματα. Το στοιχείο όμως που επιτυγχάνεται με τον ειδικό νόμο είναι η εισαγωγή του θεσμού της προσχολικής αγωγής και η αναφορά για πρώτη φορά στον όρο «*νηπιαγωγείο*» (Τσιάλος & Μπέση, 2012).

Ο Κυπριανός (2007) αναφέρει πως το νηπιαγωγείο της εποχής εκείνης δεν έρχεται να καλύψει παιδαγωγικά αιτήματα, αλλά ούτε να απασχολεί τα παιδιά των εργαζόμενων γονιών αλλά να σωφρονίζει τα παιδιά από μικρή ηλικία, αντιγράφοντας κατά το δοκούν τον αντίστοιχο γαλλικό νόμο. Επίσης, αναφέρει τρεις σημαντικές πτυχές του νόμου που αφορούν το πλαίσιο λειτουργίας του νηπιαγωγείου:

- Η σύσταση χρειάζεται ειδική άδεια από το υπουργείο
- Μπορούν να διδάξουν μόνο πτυχιούχοι εκπαιδευτικοί
- Τα παιδιά μπορούν να φοιτούν μέχρι 6 χρονών

Η υιοθέτηση του γαλλικού νόμου για τη λειτουργία του νηπιαγωγείου ήταν θολή και δεν αναφέρονταν περιεχόμενο, συγκεκριμένη μεθοδολογία, αλλά ούτε και ο σκοπός της προσχολικής εκπαίδευσης. Τον Απρίλιο του 1896 με το Βασιλικό Διάταγμα «*περί συστάσεως νηπιαγωγείων*», όπου θεσμοθετείται το πρώτο επίσημο Αναλυτικό Πρόγραμμα προσχολικής Αγωγής στην Ελλάδα ορίζεται η ηλικία φοίτησης (3 έως 6 ετών) σε συνάρτηση κάθε έτους των νηπίων στην ανάλογη τάξη και από πτυχιούχους εκπαιδευτικούς με σπουδές στη νηπιαγωγική. Η εκπαίδευση των νηπίων επικεντρωνόταν κυρίως στη φροντίδα της σωματικής και της πνευματικής ενδυνάμωσης με κατάλληλες ασκήσεις και μεθόδους διδασκαλίας (Κυπριανός, 2007).

Το 1896 το νηπιαγωγείο στην Ελλάδα λειτουργούσε έξι μέρες την εβδομάδα με ωράριο 8:30 το πρωί με 4 το απόγευμα και με δύο διαλείμματα ενδιάμεσα, εκτός του Σαββάτου που τα παιδιά σχολούσαν στις 12:00 το μεσημέρι. Ο καθημερινός χρόνος για κάθε μάθημα που αφιερώνονταν για τα μαθήματα ήταν 5 ώρες (Δημαράς, 1974).

Από τα πρώτα μαθήματα που διδάχθηκαν ήταν τα θρησκευτικά και η πραγματογνωσία, ενώ τα νήπια απαγγέλλουν ποιήματα, τραγουδούν, μαθαίνουν αρίθμηση και εκτελούν πειράματα (Κυριαζοπούλου - Βαληνάκη, 1977; Ξηροτύρης, 1975), ενώ παράλληλα μαθαίνουν κέντημα, υφαντική, διπλωτικές εργασίες, κ.α. Πραγματοποιούν και ομαδικές εργασίες, όπως ρυθμική, γυμναστική, κηπουρική, επίσης ιχνογραφία, ζωγραφική και κατασκευές με στόχο την ανάπτυξη συνεργασίας και την επίτευξη άσκησης. Το παιχνίδι, η δημιουργική αυτοέκφραση, η αρμονική συμβίωση με τα άλλα παιδιά κυριαρχούν στο πρόγραμμα και στοχεύουν για τη γνώση του κόσμου (Παπαμαύρου, 1953).

Η Αικατερίνη Λασκαρίδου ίδρυσε το 1897 το «Διδασκαλείον Νηπιαγωγών και Παιδονόμων» με σκοπό να εκπαιδεύσει προσωπικό που θα επανδρώσουν τα νηπιαγωγεία και θεωρείται μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα. Το 1906 διοργάνωσε για πρώτη φορά εσπερινά μαθήματα για τη διάδοση της χειροτεχνίας. Οι προτάσεις της Λασκαρίδου για την προσχολική αγωγή είχαν μεγάλη απήχηση και συνδέθηκαν άμεσα και με τη διείσδυση του σχολικού μηχανισμού στον υπόδουλο ελληνισμό. Πολλοί/Πολλές νηπιαγωγοί δέχονταν να διοριστούν σε χωριά που δεν μιλούσαν ελληνικά, με εχθρική προπαγάνδα, όπου μπόρεσαν όχι μόνο τα νήπια να εξελληνίσουν, αλλά και τους γονείς να εξημερώσουν και να φρονηματίσουν (Χαρίτος, 1996).

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα γίνονται προσπάθειες για την ίδρυση και την επέκταση του θεσμού του νηπιαγωγείου από το ελληνικό κράτος προς τις υπόδουλες περιοχές και τις περιοχές του ελληνισμού της διασποράς. Με ιδιωτική πρωτοβουλία ιδρύονται όλο και περισσότερα νηπιαγωγεία, κυρίως στις μεγάλες πόλεις. Σημαντικό πρόβλημα της εποχής ήταν η γυναικεία εκπαίδευση και ήταν αναγκαία η ανάπτυξη της μέσω εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων από τα ιδρύματα της προσχολικής αγωγής, τομείς που έδειχνα ανύπαρκτο ή ελάχιστο ενδιαφέρον από το ελληνικό κράτος (Χαρίτος, 1996).

Η τάση για δημιουργία νηπιαγωγείων στις περιοχές που απελευθερώθηκαν και εντάχθηκαν στο ελληνικό κράτος ήταν αναγκαία με σκοπό να μείνει ζωντανή η ελληνική γλώσσα και η εθνική συνείδηση των νέων σε μικρές και μεγάλες πόλεις. Σύμφωνα με την Τσεσμετζή (1991β) οι λόγοι για τους οποίους συστάθηκαν τα νηπιαγωγεία είναι οι εξής:

- Η μόρφωση των παιδιών, κυρίως των κοριτσιών και των λαϊκών στρωμάτων
- Η διάδοση της ελληνικής γλώσσας, για την αντιμετώπιση της ξενογλωσσίας
- Η ομαλή ένταξη των νηπίων στην επόμενη εκπαιδευτική βαθμίδα (δημοτικό)

Στην ήπειρο δημιουργήθηκαν νηπιαγωγεία με σκοπό την υπεράσπιση της ελληνικής γλώσσας, ενώ το 1913 ο Ελευθέριος Βενιζέλος με επίσημη κρατική ενέργεια προχωρεί στην εφαρμογή μιας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης με σκοπό την ίδρυση τους με επίσημη μορφή. Η ηλικία εισόδου ορίστηκε στο 5^ο έτος των παιδιών και για κάθε νηπιαγωγό αντιστοιχούσαν 80 μαθητές (Μπουζάκης, 1994; Δημαράς, 1974).

Το 1915, όταν με υπόδειξη της Αικατερίνης Λασκαρίδου, το Υπουργείο Παιδείας ίδρυσε στα Γιάννινα το Διδασκαλείον Νηπιαγωγών, του οποίου τα μαθήματα ήταν Θρησκευτικά, Ελληνικά, Ιστορία, Φυσικά, Ψυχολογία, Τεχνικά, Γυμναστική κ.α. Το 1924 για λόγους εθνικούς το Διδασκαλείον Νηπιαγωγών Ιωαννίνων το 1924 μεταφέρθηκε στις Φιλιάτες, όπου λειτούργησε μέχρι το 1936. Μετά το 1915 οι απόφοιτες του Διδασκαλείου προσέφεραν πολλές εθνικές υπηρεσίες στην περιοχή, διδάσκοντας την ελληνική γλώσσα. Κατά τη διάρκεια της τουρκικής κατοχής την ίδρυση και τη χρηματοδότηση των νηπιαγωγείων ανέλαβαν οι κοινότητες, η εκκλησία, οι σύλλογοι, πολλοί ευεργέτες κ.α. (Οικονόμου, 1957).

Σημαντικό κομμάτι στην ιστορία του νηπιαγωγείου διαδραματίζει και το Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά στην Ήπειρο, που ίδρυσε πολλά διδακτήρια και ήταν αρωγός στην υποστήριξη της εκπαίδευσης με κάθε τρόπο όπως τη χρηματοδότηση των εκπαιδευτικών, των μαθητών με οικονομικά προβλήματα, για τον εξοπλισμό των σχολείων κτλ. (Παλαιολόγου, 2011).

Συνοψίζοντας, τα νηπιαγωγεία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, από την ίδρυσή τους αποτέλεσαν υπόθεση λίγων ατόμων, των ευπόρων οικογενειών δηλαδή, που είχαν την

δυνατότητα να στέλνουν τα παιδιά τους στα σχολεία των αστικών κέντρων. Τα σχολεία αυτά προετοίμαζαν τα παιδιά για το Δημοτικό εντάσσοντας τους κυρίως το θρησκευτικό συναίσθημα. Η διδασκαλία επικεντρωνόταν στις στοιχειώδεις γνώσεις (αλφάβητο, συλλαβισμό, πρώιμη αριθμητική), συνήθιζαν στη σχολική πειθαρχία, μούνταν στη χειροτεχνία (τα κορίτσια μάθαιναν να ράβουν και να πλέκουν), αλλά ταυτόχρονα διασκέδαζαν, τραγουδούσαν εκκλησιαστικούς ύμνους και άκουγαν ιστορίες από τη χριστιανική παράδοση προσαρμοσμένες στην παιδική αντιληπτικότητα (Χαρίτος, 1996).

1.2 Τα νηπιαγωγεία του σήμερα στην Ελλάδα

Τα τελευταία χρόνια πραγματοποιείται μεγάλη συζήτηση σε διεθνή κλίμακα για την ποιότητα στην προσχολική αγωγή και εκπαίδευση και ενισχύεται από τα αποτελέσματα των ερευνών για την ψυχολογία, την παιδαγωγική και τις νευροεπιστήμες. Η προσχολική αγωγή του σήμερα βασίζεται πρωτίστως σε επιστημονικές βάσεις με την παλαιότερη αντίληψη που ήθελε το σχολείο ως μέσο εθνικής ενοποίησης να εξασθενεί (Κυπριανός, 2007).

Ο ενιαίος σχεδιασμός για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση εντάσσει το νηπιαγωγείο και το δημοτικό μαζί και επισημοποιείται ο όρος προσχολική αγωγή ως συνώνυμο του νηπιαγωγείου. Η φοίτηση ορίστηκε στα δύο έτη, ενώ από το 2006 το 5^ο έτος των παιδιών γίνεται υποχρεωτική για τον έναν χρόνο και είναι ισότιμα για όλα τα παιδιά που διαμένουν στην Ελλάδα. Οι εκπαιδευτικοί των νηπιαγωγείων πλέον έχουν τα ίδια προσόντα, πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, με τους/τις δάσκαλους/δασκάλους και με μεταπτυχιακές σπουδές. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως μέχρι το 1986 ήταν γυναικείο επάγγελμα αποκλειστικά ενώ μετέπειτα εισήχθησαν και άντρες.

Η Οργάνωση και λειτουργία των Νηπιαγωγείων (ωρολόγιο πρόγραμμα, φοίτηση, καθήκοντα εκπαιδευτικών, συλλόγου διδασκόντων, στελεχών διοίκησης κ.ά.) καθορίζεται από τη σχετική νομοθεσία για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Επίσης, τα ιδιωτικά νηπιαγωγεία έχουν την ίδια οργάνωση και λειτουργία, ακολουθώντας το ίδιο πρόγραμμα διδασκαλίας και χορηγούν ισότιμους τίτλους σπουδών με εκείνους των δημόσιων (Ευριδίκη, 2009/10).

Η θέσπιση του ολοήμερου νηπιαγωγείου το 1997 αναβάθμισε το θεσμό της προσχολικής αγωγής. Σκοπός του ολοήμερου νηπιαγωγείου σύμφωνα με τους Κυπριανός (2007: 282) και ΥΠΕΠΘ (2007: 1) ήταν:

- Η αναβάθμιση της προσχολικής αγωγής
- Η ολοκληρωμένη προετοιμασία των νηπίων για την ένταξη τους στο δημοτικό με αρμονικό και ισόρροπο τρόπο
- Η μείωση των μορφωτικών και κοινωνικών διακρίσεων
- Η εξυπηρέτηση των εργαζομένων γονέων

Το ολοήμερο νηπιαγωγείο λειτουργεί σε συνεργασία των νηπιαγωγών με το πρωινό τμήμα για την επίτευξη του σχεδιασμού και της εφαρμογής του εκπαιδευτικού προγράμματος. Λειτουργεί με διευρυμένο ωράριο (8 το πρωί μέχρι 4:00 το απόγευμα) με δύο νηπιαγωγούς σε εναλλασσόμενες βάρδιες.

Η Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση θεσμοθετήθηκε και η σχετική νομοθεσία ορίζει το αναλυτικό πλαίσιο προγράμματος, την οργάνωση και τη λειτουργία της. Οι νηπιαγωγοί κατέχουν την κατάλληλη εκπαίδευση και γνώση και τα ειδικά νηπιαγωγεία λειτουργούν με τμήματα ένταξης και παράλληλης στήριξης για την υποστήριξη των αναγκών του κάθε παιδιού στο καθημερινό σχολικό πρόγραμμα.

Συνοψίζοντας, η προσχολική εκπαίδευση τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει μεγάλη σημασία και η υποχρεωτικότητα της φοίτησης καθιστά το νηπιαγωγείο μέρος ενός ενιαίου εκπαιδευτικού συνόλου και όχι απλά πρόδρομο για την επόμενη βαθμίδα εκπαίδευσης (Ντολιοπούλου, 2008). Το νηπιαγωγείο στην Ελλάδα έχει χαρακτήρα δημόσιο και δωρεάν για όλους τους ανθρώπους. Το διδακτικό προσωπικό είναι πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και κατά πλειονότητα γυναίκες. Το εκπαιδευτικό του πρόγραμμα αναγνωρίζεται νομοθετικά, είναι παιδοκεντρικό, αντικατοπτρίζει την σύγχρονη αντίληψη και προετοιμάζει τα νήπια για την είσοδό τους στην επόμενη εκπαιδευτική βαθμίδα (δημοτικό) ταυτόχρονα από την εκπαιδευτική-μαθησιακή και την συναισθηματική διάσταση, συσχετίζοντας τη σχολική γνώση με τα βιώματα, τις γνώσεις και τις εμπειρίες των παιδιών. Επιχειρεί τη σύνδεση των εννοιών,

και επιδιώκει την απόκτηση από το παιδί ικανοτήτων και δεξιοτήτων για την ομαλή προσαρμογή, την ασφαλή και υγιή διαβίωση και τη νοητική, συναισθηματική και κοινωνική του ανάπτυξη σε έναν μεταβαλλόμενο πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον (Μπέση & Σαϊτή 2012).

1.3 Τι είναι σχολικός χώρος

Σημαντική σημασία για το φαινόμενο της αγωγής διαδραματίζει η αρχιτεκτονική των σχολικών κτιρίων. Η αρχιτεκτονική του χώρου με όλη τη διάταξη και τοποθέτηση των επίπλων και η διαμόρφωση των μέσων διδασκαλίας και του εκπαιδευτικού υλικού δημιουργούν το μαθησιακό κλίμα και προδιαθέτει θετικά ή αρνητικά όχι μόνο ως προς τη μάθηση αλλά και ως προς την παιδαγωγική σχέση (Πυργιωτάκης, 2001).

Το περιβάλλον ενός νηπιαγωγείου συμβάλλει ως πηγή γνώσης για τα παιδιά και προσφέρει ενθουσιασμό, δημιουργικότητα, επίλυση προβλημάτων και ενεργητική συμμετοχή. Η ενθάρρυνση και η κατανόηση της αξίας ενός καλά σχεδιασμένου και οργανωμένου χώρου από τα παιδιά είναι πολύ σημαντικό κομμάτι της μάθησης (Commission for Architecture and the Built Environment).

Ο κατάλληλος σχεδιασμός του χώρου συμβάλλει στη δημιουργία ενός ασφαλούς και ευχάριστου περιβάλλοντος, ο οποίος υποστηρίζει τις μαθησιακές διαδικασίες παρέχοντας παράλληλα ψυχαγωγία και ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων. Ο σωστός εξοπλισμός και οι κτιριακές εγκαταστάσεις προσφέρουν διάφορα ερεθίσματα, εξασφαλίζουν τι θα συμβεί στη διδασκαλία και αναπτύσσουν τις κοινωνικές συμπεριφορές (Γερμανός, 2006; Ματσαγγούρας, 1999). Σύμφωνα με τη Νικολαΐδου (1993: 68) *«ο σχολικός χώρος είναι για το παιδί ο κατεξοχήν χώρος επικοινωνίας, ο χώρος ανάπτυξης και διαμόρφωσης του αισθήματος της συλλογικότητας και της ευθύνης»*.

Σύμφωνα με έρευνες (Γερμανός, 2011; Grotewell & Burton, 2008; Gifford, 1997) όσον αφορά την προσχολική αγωγή, συμπαίραναν πως σημαντικό ρόλο στη μαθησιακή ακολουθία διαδραματίζουν τα δομικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά του σχολικού χώρου ενός

νηπιαγωγείου. Οι δραστηριότητες που χρησιμοποιούν οι νηπιαγωγοί και η αυτονομία που προσφέρεται στα παιδιά βοηθάνε στην κοινωνική αλληλεπίδραση.

Η Joint Information Systems Committee (JISC) (2006), αναφέρει πως για την επίτευξη κατάλληλο σχεδιασμό του χώρου πρέπει να είναι:

- Ευέλικτος, για να εκπληρώνονται οι παιδαγωγικές απαιτήσεις
- Δημιουργικός, για να ενεργοποιεί και να εμπνέει τους μαθητές
- Υποστηρικτικός, για την ανάπτυξη δυνατοτήτων ισοδύναμα για όλους
- Πρωτοποριακός, για να χρησιμοποιείται ποικιλότητα καλύπτοντας όλες τις ανάγκες και τους στόχους που έχουν τεθεί

Σε εκπαιδευτικά συστήματα του εξωτερικού χρησιμοποιούνται συγκεκριμένα προγράμματα στα σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης όπου οι εκπαιδευτικοί συνεργάζονται με τμήματα αρχιτεκτονικής και άλλων παραπλήσιων φορέων για την κατάλληλη διαμόρφωση του χώρου με σκοπό την ενίσχυση της διδασκαλίας και της μάθησης. Συγκεκριμένα, ενισχύουν τα παιδιά να βελτιώνουν:

- Την εμπιστοσύνη τους να εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους και να υλοποιούν τις ιδέες τους
- Την προθυμία τους για πραγμάτωση πειραμάτων με διάφορες τεχνικές
- Την κατανόηση του χώρου και ανάπτυξη της δημιουργικότητάς τους

Στην Ελλάδα γίνονται προσπάθειες να υιοθετηθούν εκπαιδευτικά συστήματα και να υπάρξει σαφής παιδαγωγική – αρχιτεκτονική πρόταση και παρεμβάσεις υλοποίησης σε σχολικά κτίρια (Γερμανός, 2006, 2010).

1.4 ΔΕΠΠΣ εικαστικών τεχνών

Ο ρόλος του Νηπιαγωγείου σύμφωνα με την παρούσα νομοθεσία είναι να συμβάλει στην ανάπτυξη των σωματικών, συναισθηματικών, νοητικών και κοινωνικών μέσων των παιδιών στο πλαίσιο των ευρύτερων στόχων του σχολείου. Εκτός από την οικογένεια, είναι αναγκαίο το Νηπιαγωγείο να βοηθάει και να εξασφαλίζει τις προϋποθέσεις ως μέσω

κοινωνικοποίησης για τα παιδιά ομαλά και πολύπλευρα. Σημαντικό κομμάτι στο πλαίσιο αυτό είναι απαραίτητη η ισότιμη ενσωμάτωση όλων των παιδιών της Προσχολικής Αγωγής στον ενιαίο σχεδιασμό της εκπαίδευσης.

Για την επίτευξη αναμενόμενων θετικών και μακροπρόθεσμων αποτελεσμάτων των παιδιών θα πρέπει τα προγράμματα του Νηπιαγωγείου να βασίζονται:

- στη γνώση για το πώς κατανοούν και αναπτύσσονται τα παιδιά
- στον κατάλληλο σχεδιασμό προγραμμάτων στις σχετικές θεωρητικές συζητήσεις και στα εμπειρικά δεδομένα

Ένα κίνητρο για τη μάθηση είναι το ενδιαφέρον που δείχνουν τα παιδιά για να γνωρίσουν τον κόσμο γύρω τους. Ένα οικείο, ασφαλές και πλούσιο σε ερεθίσματα περιβάλλον βοηθάει τα παιδιά στο να εξερευνούν με τις αισθήσεις τους, να δημιουργούν ιδέες και να δομούν τη γνώση. Κατά αυτόν τον τρόπο οδηγούνται σε σύνθετες και περίπλοκες καταστάσεις αλληλεπίδρασης με τους ανθρώπους γύρω τους που επηρεάζουν τις γλωσσικές και νοητικές τους ικανότητες. Επίσης, η απόκτηση των νέων γνώσεων που εκλαμβάνουν με διαφορετικούς τρόπους και σκοπούς βοηθούν στην ανάπτυξη της ικανότητας προσαρμογής των παιδιών με το περιβάλλον.

Ο σχεδιασμός των προγραμμάτων στοχεύει στην ατομικότητα του κάθε παιδιού, τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες του, οι κοινωνικές και πολιτισμικές αξίες για την απόκτηση εφοδίων με σκοπό την ανάπτυξη γνώσεων, δεξιοτήτων, αξιών και στάσεων ώστε μελλοντικά να ζήσουν δημιουργικά και ευτυχισμένα στον κόσμο.

Η ενεργητική, βιωματική και συνεργατική μάθηση πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα στη μαθησιακή διαδικασία κάτι που αναφέρεται και στις οδηγίες από διεθνείς οργανισμούς και φορείς εκπαίδευσης. Η αξιολόγηση είναι αναγκαίο να πραγματοποιείται με εναλλακτικούς τρόπους για την υποστήριξη και την ανατροφοδότηση του προγράμματος. Επιπρόσθετα, το εκπαιδευτικό έργο χρειάζεται τη συνεχόμενη βελτίωση για την επίτευξη των στόχων για ουσιαστικά οφέλη προς τα παιδιά και τις οικογένειες τους.

Το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) για το Νηπιαγωγείο είναι ένα οργανωμένο σύστημα εργασίας το οποίο περιγράφει τις γνώσεις που πρέπει τα παιδιά να εκλάβουν, τις διαδικασίες για τις γενικές επιδιώξεις που αποτελούν τις κινήσεις που χρειάζεται να κάνει ένας εκπαιδευτικός και παράλληλα θέτει το πλαίσιο για τη μάθηση και τη διδασκαλία. Κατέχει βασικές αρχές προκειμένου να είναι κατάλληλο και αποτελεσματικό για όλα τα παιδιά του Νηπιαγωγείου.

Το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο ορίζει λεπτομερώς τις κατευθύνσεις των προγραμμάτων κατά τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη δραστηριοτήτων για το παιδί όπως:

- Γλώσσας
- Μαθηματικών
- Μελέτης Περιβάλλοντος
- Δημιουργίας και Έκφρασης (Εικαστικά, Δραματική Τέχνη, Μουσική, Φυσική Αγωγή)
- Πληροφορικής

Ειδικότερα, η Δημιουργία και Έκφραση αποτελείται από τα προγράμματα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων σχετικών με τα Εικαστικά, το Θέατρο – Δραματική Τέχνη, τη Φυσική Αγωγή και τη Μουσική. Παρόλο που τα συγκεκριμένα προγράμματα διαθέτουν αυτονομία, έχουν και κάποιους κοινούς κώδικες. Ενεργοποιούν τις φυσικές ικανότητες των παιδιών, συγκινούν, μαγεύουν, αφυπνίζουν την περιέργεια τους, ενεργοποιούν τη φαντασία, προωθούν την έκφραση και τη δημιουργικότητα δίνοντας ευκαιρίες για πειραματισμό με υλικά και τεχνικές. Πολλές φορές οι δραστηριότητες σχεδιάζονται και οργανώνονται συνδυαστικά και αλληλοσυμπληρώνονται ανοίγοντας νέους και δημιουργικούς δρόμους. Αξίζει να αναφερθεί πως για την ανάπτυξη των διαθεματικών δραστηριοτήτων και η εξυπηρέτηση των επιδιωκόμενων στόχων προϋποθέτει την κατάλληλη γνώση και κατανόηση από πλευράς εκπαιδευτικού.

Εικαστικά

Με τις κατάλληλες δραστηριότητες τα παιδιά μπορούν να αντιληφθούν την ομορφιά στη φύση, στο περιβάλλον και στα έργα τέχνης μέσω της διεπαφής μαζί τους. Το ενδιαφέρον για την καλλιτεχνική δημιουργία αλλά και η επιθυμία συμμετοχής σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες αναπτύσσουν το αίσθημα ευθύνης των παιδιών. Η παρατήρηση και τα πειράματα με διάφορα υλικά και τεχνικές συμβάλλουν στα παιδιά στο να ερευνούν και να χρησιμοποιούν τις εμπειρίες και τις ιδέες τους ως στοιχεία καλλιτεχνικής δημιουργίας και έκφρασης. Διερευνούν μέσω της τέχνης για έκφραση και επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων χρησιμοποιώντας την τέχνη σε συνδυασμό με άλλες δραστηριότητες του προγράμματος.

Ικανότητες που επιδιώκεται να αναπτυχθούν	Περιεχόμενο / Ενδεικτικές διαθεματικές δραστηριότητες	Θεμελιώδεις Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης
Σε ένα κατάλληλα οργανωμένο και ελκυστικό περιβάλλον και με κατάλληλες διδακτικές παρεμβάσεις θα πρέπει να δίνονται στα παιδιά ευκαιρίες ώστε :		
Να παρατηρούν και να προσπαθούν να ερμηνεύσουν το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον με πολλούς τρόπους και χρησιμοποιώντας ποικίλα υλικά	Τα παιδιά ενθαρρύνονται κυρίως μέσα από συζητήσεις, θεατρικά παιχνίδια και δικές τους κατασκευές (π.χ. οργανώνουν θεατρικό δρώμενο με θέμα «ένα παιδί περπατά στο δάσος και πιάνει βροχή ...»)να παρατηρούν το περιβάλλον τους, να αναπτύσσουν ιδέες και συναισθήματα. Να επιλέγουν υλικά και τρόπους προκειμένου να εκφράζονται και να επικοινωνούν.	
Να «πειραματίζονται» με διάφορα υλικά και χρώματα, να μαθαίνουν ή να επινοούν διάφορες τεχνικές και να τις εφαρμόζουν για να σχεδιάζουν και να ζωγραφίζουν	Ενθαρρύνονται να χρησιμοποιούν υλικά (π.χ. πινέλα διαφόρων μεγεθών, μαρκαδόρους, χρώματα μη τοξικά, δαχτυλομπογιές, κραγιόνια, κάρβουνα, χαρτιά λευκά και χρωματιστά, χαρτόνια από χαρτόκουτα, περιοδικά κ.ά.) για να ζωγραφίζουν ατομικά ή ομαδικά. Ενθαρρύνονται να πειραματίζονται (π.χ. μείξεις χρωμάτων κ.ά.) ή να επινοούν τεχνικές (π.χ. χρησιμοποιούν νεροχρώματα και καλαμάκια. Φυσούν, για παράδειγμα, με το καλαμάκι το χρώμα και δημιουργούν πρωτότυπους συνδυασμούς).	
Να σχεδιάζουν διάφορα είδη γραμμών και	Δίνονται ευκαιρίες στα παιδιά να σχεδιάζουν και να συνδυάζουν διάφορα είδη γραμμών (π.χ. ατέρμονες,	

περιγραμμάτων και να συνθέτουν διάφορα σχήματα και μορφές	καμπύλες, ευθείες κ.ά.) καθώς και περιγράμματα (π.χ. ζώα, φυτά σπίτια κ.ά.).	
Να κόβουν υλικά και να κάνουν καρτεπικολλήσεις (κολάζ)	Παροτρύνονται να κόβουν με το χέρι και με το ψαλίδι ευθείες και καμπύλες για κάποιο σκοπό. Να επιλέγουν και να κολλούν χαρτιά και χαρτόνια και να κάνουν καρτεπικολλήσεις (κολάζ) με διάφορα υλικά που τίθενται στη διάθεσή τους.	
Να πλάθουν και να μορφοποιούν	Στα παιδιά δίνονται ευκαιρίες να πλάθουν με την προσθετική μέθοδο και με τη χρήση απλών εργαλείων ή με τα χέρια τους πηλό, ζυμάρι, πλαστελίνη κ.ά. (Εικαστικά, Γλώσσα, Μελέτη Περιβάλλοντος, Δραματική Τέχνη.)	Μεταβολή (εξέλιξη)
Να χρησιμοποιούν εμπειρικάρες (στένσιλ) διαφόρων σχεδίων, να τυπώνουν και να δημιουργούν απλά σχέδια	Ενθαρρύνονται να σχεδιάζουν με εμπειρικάρες (στένσιλ) και να χρησιμοποιούν τυπώματα (στάμπες) για να δημιουργήσουν απλά σχέδια	
Να υφαίνουν	Παροτρύνονται να υφαίνουν χωρίς τελάρο ή σε μικρό τελάρο 10Χ15 χρησιμοποιώντας μαλλί, χόρτο, λουρίδες χαρτιού, ύφασμα κ.ά.	
Να δημιουργούν αιωρούμενα αντικείμενα (μόμπιλις)	Ενθαρρύνονται να κατασκευάζουν αιωρούμενα αντικείμενα (μόμπιλις) (κρεμαστά, κινητά μικροαντικείμενα) με ποικιλία υλικών (π.χ. σύρμα, σπάγκο κ.ά.) που επιλέγουν για να δημιουργήσουν δικές τους κατασκευές (π.χ. χάρτινα ψάρια, πουλιά, λουλούδια κ.ά.).	
Να χρησιμοποιούν με πολλούς τρόπους διάφορα υλικά για να κάνουν μικροκατασκευές	Παροτρύνονται να χρησιμοποιούν διάφορα υλικά ή χρηστικά αντικείμενα με τρόπο που εξυπηρετεί τους σκοπούς και τις ανάγκες τους (π.χ. δημιουργούν σκηνικά, παιχνίδια κ.ά.).	Σύστημα (ταξινόμηση)
Μικροκατασκευές	Ενθαρρύνονται να συλλέγουν και να ταξινομούν διάφορα «άχρηστα» υλικά (π.χ. κουτιά, μπουκάλια, χάρτινοι κύλινδροι κ.ά.) ή φυσικά υλικά (π.χ. κοχύλια, βότσαλα, φασόλια κ.ά.) για τις κατασκευές τους (π.χ. δυο πλαστικά πώματα μπορούν να γίνουν «φώτα», «ρόδες», «μάτια») (Εικαστικά, Μαθηματικά, Μουσική, Μελέτη Περιβάλλοντος).	
Να γνωρίζουν και να ονομάζουν ορισμένα είδη τέχνης να γνωρίζουν έργα μεγάλων ζωγράφων	Στα παιδιά δίνονται ευκαιρίες να αναγνωρίζουν είδη παραδοσιακής τέχνης (π.χ. δαντέλες, τσεβρέδες, κεραμικά, ξυλόγλυπτα κ.ά.) καθώς και ορισμένα χαρακτηριστικά έργα τέχνης, ελληνικής και άλλων χωρών. Ενθαρρύνονται να τα παρατηρούν, να τα περιγράφουν και να αναγνωρίζουν σε αυτά θέματα και αντικείμενα (Εικαστικά, Μελέτη Περιβάλλοντος).	Πολιτισμός (παράδοση)
Ενθαρρύνονται να αναπτύσσουν τη γλώσσα,	Τα παιδιά ενθαρρύνονται να αναπτύσσουν το λεξιλόγιό τους (π.χ. ονόματα χρωμάτων, σχέδιο,	Επικοινωνία (πληροφορία)

την επικοινωνία και να αξιοποιούν την τεχνολογία ανάλογα	ζωγραφιά κ.ά.) Να εκφράζουν τις σκέψεις, τις προτιμήσεις, το ενδιαφέρον τους για τα έργα τέχνης με πολλούς τρόπους. Να χρησιμοποιούν την τεχνολογία (π.χ. φωτογραφική μηχανή, Η/Υ) με ασφάλεια και με τρόπο που εξυπηρετεί τους σκοπούς και τις ανάγκες τους (Εικαστικά, Γλώσσα, Μελέτη Περιβάλλοντος, Μαθηματικά).	
--	---	--

Πίνακας 1: Παιδί Δημιουργία και Έκφραση : πρόγραμμα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων εικαστικών

Το Θέατρο – Δραματική Τέχνη

Η Δραματική Τέχνη στο Νηπιαγωγείο είναι μια εκπαιδευτική διαδικασία κατά την οποία συμβάλλει στην ανάπτυξη ικανοτήτων και κλίσεων των παιδιών. Το παιδί σε συνάρτηση με τη Δραματική Τέχνη μπορεί να εκφραστεί, να δημιουργεί, να επικοινωνεί και να μαθαίνει για τον ίδιο και τον κόσμο γύρω του. Η δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης, ασφάλειας και συντροφικότητας οδηγεί στην προσπάθεια ερμηνείας από πλευράς του παιδιού για την ανθρώπινη συμπεριφορά, για την κατανόηση του κόσμου, στον σχηματισμό προσωπικής του αντίληψης για όσα συμβαίνουν γύρω του στην καθημερινότητα. Η κίνηση, η φωνή, ο λόγος και τα υλικά που επιλέγει να χρησιμοποιήσει ένα παιδί, εκφράζει τις εμπειρίες, τα συναισθήματα και τις ιδέες του. Μπορεί να πλάσει και να διηγηθεί ιστορίες και χειρίζεται αντικείμενα και τους αποδίδει νέες σημασίες.

Επιπρόσθετα, η πολυχρωμία και η πολυμορφία των υλικών υποστηρίζουν τη φαντασία και την εφευρετικότητα των παιδιών με κατεύθυνση σε νέους δρόμους ανακάλυψης. Η συνεργασία με τα άλλα παιδιά οδηγεί στην αποδοχή κανόνων και οργανωτικών δεξιοτήτων. Το παιδί μαθαίνει να κατασκευάζει μέσα από την επικοινωνία, να ανακαλύπτει τις δυνατότητες του και να εκφράζει τους φόβους και τις ανησυχίες του μέσα από την συνεργασία.

Σημαντικό ρόλο στο στάδιο αυτό διαδραματίζει και ο/η εκπαιδευτικός με τη συμμετοχή του στην όλη διαδικασία. Ο/Η εκπαιδευτικός συμμετέχει ενεργά παίζοντας ρόλους, ενθαρρύνοντας τα παιδιά προκαλώντας της φαντασίας τους μέσα από ερωτήσεις και ενισχύοντας τις επιλογές των παιδιών, εξασφαλίζοντας το κατάλληλο περιβάλλον και τα αναγκαία υλικά που θα χρησιμοποιήσουν.

Ικανότητες που επιδιώκεται να αναπτυχθούν	Περιεχόμενο / Ενδεικτικές διαθεματικές δραστηριότητες	Θεμελιώδεις Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης
Μέσα σε ένα κατάλληλα οργανωμένο χώρο και σε κλίμα ασφάλειας, αποδοχής και εμπιστοσύνης τα παιδιά ενθαρρύνονται ώστε:		
Να εκφράζονται με το ελεύθερο δραματικό παιχνίδι, να αναπτύσσουν τη δημιουργικότητα τους, να γνωρίζουν τον εαυτό τους και τον κόσμο	Τα παιδιά ενθαρρύνονται να παίζουν ελεύθερα και σε ομάδες. Να συμμετέχουν σε ποικίλες δραστηριότητες δραματικού παιχνιδιού και να αναλαμβάνουν διάφορους ρόλους. Να διακρίνουν την δραματική πράξη από τις καθημερινές εμπειρίες στην τάξη. Τα παιδιά παροτρύνονται να απεικονίζουν την πραγματική ζωή, να αναπτύσσουν φανταστικούς ρόλους και καταστάσεις που μιμούνται τον “κόσμο των μεγάλων”. Να ανακαλούν προηγούμενες εμπειρίες και να τις αναδημιουργούν με την αφήγηση και τη δράση. Να οργανώνουν τη γωνιά της δραματοποίησης κατάλληλα για να παίξουν ή το χώρο που επιλέγουν τα ίδια γι’ αυτό το σκοπό.	
Να εκφράζονται με το δημιουργικό δράμα και να αναπτύσσουν τη γλώσσα, να καλλιεργούν την επικοινωνία και να αξιοποιούν στο πλαίσιο των δυνατοτήτων τους την τεχνολογία	Να αναπτύσσουν γλωσσικές και εκφραστικές δεξιότητες με τον αυτοσχεδιασμό, το διάλογο, τη δημιουργία, την επεξεργασία και τη δραματοποίηση αφηγήσεων. Τα παιδιά ενθαρρύνονται να αφηγούνται ιστορίες, να τις εικονογραφούν και να τις δραματοποιούν σε συνεργασία και με τους άλλους. Ενθαρρύνονται να επισημαίνουν την ανάγκη για δράση και λογική εξέλιξη στην ιστορία τους. Να προσθέτουν περιγραφές και πληροφορίες. Παροτρύνονται να συναποφασίζουν σε μικρές ομάδες σχετικά με την ανάπτυξη και την εξέλιξη μιας αυτοσχέδιας ιστορίας που πρόκειται να παίξουν ή να συνεχίσουν κάποια που βρίσκεται σε εξέλιξη (Δραματική Τέχνη, Μελέτη Περιβάλλοντος, Γλώσσα). Ενθαρρύνονται να «παίζουν» και να «διασκευάζουν» τους διάλογους ενός σεναρίου δοσμένου ή αυτοσχέδιου. Τα παιδιά ενθαρρύνονται να δραματοποιούν μύθους, ιστορίες και παραμύθια που διαβάζουν. Να αντιλαμβάνονται βασικά στοιχεία του δράματος, όπως την ένταση, τη σύγκρουση και το συμβολισμό. Στο πλαίσιο αυτό ο εκπαιδευτικός θέτει ερωτήσεις, διλήμματα, και ενθαρρύνει την εξερεύνηση και χρήση ποικίλων υλικών. Εκτιμά και επαινεί τις προσπάθειες των παιδιών. Τα παιδιά ενθαρρύνονται να χρησιμοποιούν στο πλαίσιο των	Μεταβολή (εξέλιξη)

	δυνατοτήτων τους και με ασφάλεια την τεχνολογία (μαγνητόφωνο, φωτογραφική μηχανή κ.ά.) στα δημιουργικά τους παιχνίδια	
Να εκφράζονται με τον αυτοσχεδιασμό και τη μίμηση	Ενθαρρύνονται να αυτοσχεδιάζουν, να εκφράζουν σκέψεις και συναισθήματα και να πειραματίζονται με την κίνηση, τη φωνή, τους ήχους, το φως και τη μουσική . Παροτρύνονται να μιμούνται και να δημιουργούν ρόλους με την κίνηση. Να ανακαλύπτουν τι μπορούν να κάνουν με ολόκληρο το σώμα τους, (σέρνονται σαν φίδια, πετούν σαν φύλλα στον αέρα κ.ά.) και με τα διάφορα μέλη τους (π.χ. κάνουν πως πετούν ένα χαρταετό ή ένα μπαλόνι, κλωτσούν μια πέτρα κ.ά.) (Δραματική Τέχνη, Μελέτη Περιβάλλοντος, Φυσική Αγωγή). Να εκφράζονται με τη φωνή και τους ήχους. Να δοκιμάζουν και να παράγουν πρωτότυπους ήχους, να παίζουν με τη φωνή τους ρόλους (π.χ. πειραματίζονται με τα υλικά και παράγουν τον ήχο της βροχής και της βροντής, φυσούν σαν τον αέρα). Παροτρύνονται να παίζουν δημιουργικά με ασφαλείς πηγές φωτός και να δημιουργούν ρόλους (π.χ. με ένα κομμάτι ύφασμα τυλίγουν το φακό και φτιάχνουν το φεγγάρι, παίζουν τις πυγολαμπίδες κ.ά.). Εμπνέονται από διάφορα είδη μουσικής και παίζουν ρόλους (π.χ. καλπάζουν σαν άλογα με ένα γρήγορο και χαρούμενο κομμάτι κ.ά.). Επενδύουν με μουσική που επιλέγουν μια παράσταση	Αλληλεπίδραση (ενέργεια)
Να επιλέγουν και να χρησιμοποιούν δημιουργικά διάφορα υλικά	Να επιλέγουν και να χρησιμοποιούν με φαντασία τα διάφορα υλικά που βρίσκονται στο Νηπιαγωγείο για αυτό το σκοπό (π.χ. υφάσματα διαφόρων χρωμάτων, γυαλιά, καπέλα, καθρέφτες κ.α.).	
Να εξοικειώνονται με τις τεχνικές του κουκλοθέατρου και του θεάτρου σκιών, να “παίζουν” δημιουργικά με τις κούκλες και τις μαριονέτες	Τα παιδιά ενθαρρύνονται να διασκευάζουν και να παίζουν ρόλους στο κοινό από την καθημερινή ζωή, τη λογοτεχνία και τον φανταστικό κόσμο με τις κούκλες του κουκλοθέατρου και του θεάτρου σκιών ατομικά και ομαδικά.	
Να συνεργάζονται και να δημιουργούν από κοινού	Ενθαρρύνονται να μοιράζονται ευθύνες και να παίρνουν κοινές αποφάσεις. Να ελέγχουν τον παρορμητισμό τους και να “επικοινωνούν” μέσα από τους ρόλους. Παροτρύνονται να συμμετέχουν σε ομαδικές δραστηριότητες. Αποφασίζουν για παράδειγμα να “ανεβάσουν” μια παράσταση. Μοιράζονται ευθύνες και ρόλους κάποια παιδιά αναλαμβάνουν το ρόλο του σκηνοθέτη, του σκηνογράφου κ.ά. (Δραματική Τέχνη, Γλώσσα, Μελέτη Περιβάλλοντος, Μουσική, Πληροφορική, Φυσική Αγωγή)	Αλληλεπίδραση (συνεργασία)

Να αναπτύσσουν την αισθητική τους αντίληψη και έκφραση να αποκτούν θεατρική παιδεία	Δίνονται ευκαιρίες στα παιδιά να παρακολουθούν και να χαίρονται παραστάσεις κουκλοθέατρου, θεάτρου σκιών όπως ο Καραγκιόζης και ποιοτικές θεατρικές παραστάσεις. Ο εκπαιδευτικός συχνά παίζει στα παιδιά κουκλοθέατρο. Τα παιδιά ενθαρρύνονται να περιγράφουν απόψεις και συναισθήματα για μια θεατρική παράσταση που παρακολούθησαν. Να περιγράφουν τις εντυπώσεις τους από μια επίσκεψη στο θεατρικό μουσείο.	
Να δημιουργούν πολλαπλής φύσης καλλιτεχνικά δημιουργήματα.	Να συμμετέχουν σε διάφορες συναφείς με το θέατρο καλλιτεχνικές δραστηριότητες όπως είναι η ψιμυθίωση (μακιγιάζ), η κατασκευή της κούκλας, των σκηνικών, της μάσκας, των κουστουμιών κ.ά. και να αναπτύσσουν τις προσωπικές τους κλίσεις.	

Πίνακας 2: Παιδί Δημιουργία και Έκφραση : πρόγραμμα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων δραματικής τέχνης

Μουσική

Σκοπός της Μουσικής στο Νηπιαγωγείο είναι η καλλιέργεια της αισθητικής ικανότητας και ευαισθησίας, στην αντίληψη και απόλαυση της μουσικής και στην έκφραση της δημιουργικής ικανότητας των παιδιών. Το κάθε παιδί ξεχωριστά, φέρνει στο Νηπιαγωγείο, τις δικές του εμπειρίες και βιώματα και τα δικά του ενδιαφέροντα. Υποστηρίζεται πως όλα τα παιδιά κατέχουν μουσικές δυνατότητες που μπορούν να αναπτύξουν τις μουσικές ιδέες τους.

Η ανάπτυξη της μουσικής αντίληψης και δεξιοτήτων εξαρτάται από την ποιότητα, την ποικιλία και τη καταλληλότητα των μουσικών εμπειριών, όπως αυτές εκλαμβάνονται μέσα και έξω από την τάξη. Σημαντικό είναι η Μουσική στο Νηπιαγωγείο να περιλαμβάνει ποιοτικά παιδικά τραγούδια από διάφορους πολιτισμούς του κόσμου μέσα σε ένα ευχάριστο περιβάλλον.

Είναι αναγκαία η απόκτηση μουσικών δεξιοτήτων σχετικές με τον έλεγχο, τον χειρισμό και την παρουσίαση του ήχου. Οι δεξιότητες αυτές περιλαμβάνουν:

- την ακουστική αντίληψη και διάκριση ήχων
- τον στοιχειώδη τεχνικό έλεγχο της φωνής και των μουσικών οργάνων, την ανάπτυξη και κατανόηση μουσικών ιδεών

Μέσα από ένα μουσικό έργο στόχος είναι τα παιδιά να ξεχωρίζουν και να αναγνωρίζουν μουσικά στοιχεία που θα τους βοηθήσει να χρησιμοποιήσουν για να εκφράσουν τις ιδέες τους. Ως τέτοια μουσικά στοιχεία στην κατασκευή κάθε μουσικού έργου είναι:

- ήχος
- χροιά
- ένταση – διάρκεια
- σιωπή
- παλμός
- ρυθμός
- ταχύτητα

Όπως και στο Θέατρο – Δραματική Τέχνη έτσι και στο Μουσικό έργο ο/η εκπαιδευτικός παίζει σημαντικό ρόλο στην μαθησιακή διαδικασία και την επίτευξη κατάλληλου περιβάλλοντος. Ο/Η εκπαιδευτικός πρέπει να διευκολύνει τα παιδιά με τα υλικά και τις διάφορες δραστηριότητες και με ερωτήσεις και προτάσεις να τους οδηγεί σε περαιτέρω μουσική εξερεύνηση. Συμβάλλει στην ενεργοποίηση των παιδιών να ακούν μουσική και να «παίζουν» μαζί της, να βιώνουν ομαδικές μουσικές εμπειρίες, να πειραματίζονται με τους ήχους, το τραγούδι, την κίνηση και τη χρήση των οργάνων και των νέων τεχνολογιών κατά τω δοκούν.

1ος άξονας: εκτέλεση

Ικανότητες που επιδιώκεται να αναπτυχθούν	Περιεχόμενο / Ενδεικτικές διαθεματικές δραστηριότητες	Θεμελιώδεις Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης
Τα παιδιά θα πρέπει να ασκούνται με κατάλληλες δραστηριότητες ώστε:		
Να αναπτύσσουν τις δεξιότητες και τις ικανότητες που απαιτούνται για να εκτελούν,	Να ακούν και να ανταποκρίνονται με διάφορους τρόπους στους ήχους καθώς και σε ρυθμικά πρότυπα (π.χ. κάνουν ταλαντώσεις, τεντώνονται, πηδούν, περπατούν) (Μουσική, Πληροφορική, Φυσική Αγωγή)	Αλληλεπίδραση (εξάρτηση)

τραγουδώντας και παίζοντας διάφορα μουσικά όργανα και δικές τους «συνθέσεις» να αναπαράγουν μουσικά ακούσματα με διάφορους τρόπους	Μελέτη Περιβάλλοντος). Να παράγουν απλά ηχητικά πρότυπα με τη φωνή, το σώμα και με μουσικά όργανα (π.χ. χειροκροτούν, χτυπάνε ή κάνουν βήματα στο ρυθμό των δικών τους και άλλων ονομάτων ή άλλων λέξεων και φράσεων). Να τραγουδούν διάφορα απλά τραγούδια (π.χ. τραγουδούν ομαδικά μέσα στην τάξη). (Μουσική, Γλώσσα, Εικαστικά, Δράμα, Πληροφορική, Φυσική Αγωγή). Να παίζουν ένα μουσικό (κυρίως κρουστά) όργανο, ακολουθώντας το ρυθμό.	Αλληλεπίδραση (συνεργασία)
Να ανταποκρίνονται σε σωστά σήματα, σύμβολα, συνθήματα και οδηγίες	Να εκτελούν ρυθμικά και μελωδικά πρότυπα “με το αυτί” ή από σύμβολα (π.χ. παίζουν παιχνίδια ηχούς (μίμησης ήχων) με τον εκπαιδευτικό και μεταξύ τους. Εκτελούν ένα μουσικό πρότυπο που τους δίνεται με αντικείμενα ή μουσικά όργανα) (Μουσική, Γλώσσα, Μελέτη Περιβάλλοντος, Μαθηματικά).	Επικοινωνία (κώδικας)
Να παρουσιάζουν τις εκτελέσεις τους	Να μοιράζονται τη μουσική δημιουργία με διάφορα είδη κοινού για διάφορους σκοπούς (π.χ. καλούν τα παιδιά άλλης τάξης για να ακούσουν την εκτέλεση ενός μουσικού κομματιού).	

Πίνακας 3: Παιδί Δημιουργία και Έκφραση : πρόγραμμα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων μουσικής 1ος άξονας

2ος άξονας: σύνθεση - δημιουργία

Ικανότητες που επιδιώκεται να αναπτυχθούν	Περιεχόμενο / Ενδεικτικές διαθεματικές δραστηριότητες	Θεμελιώδεις Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης
Να αυτοσχεδιάζουν και να εκφράζονται μέσα από απλές μουσικές συνθέσεις	Να εξερευνούν, να επιλέγουν, να ταξινομούν ήχους από διάφορες πηγές, συμπεριλαμβανομένης και της σιωπής (π.χ. ερευνούν διάφορους ήχους από το περιβάλλον ή από μουσικά όργανα). Να ταξινομούν ηχογόνες πηγές σε κατηγορίες. Να παρουσιάζουν μια ηχητική δημιουργία τους χρησιμοποιώντας τις φωνές τους. Να συνθέτουν μια ηχοϊστορία με αφορμή ένα κείμενο, ποίημα ή θεατρικό έργο (Μουσική, Μαθηματικά, Μελέτη Περιβάλλοντος, Εικαστικά). Με απλούς τρόπους να σχεδιάζουν τις μουσικές τους ιδέες για να τις αποθηκεύσουν και να τις μεταδώσουν (π.χ. ηχογραφούν και συζητούν για τους ήχους που διάλεξαν). Να ερευνούν, να επιλέγουν και να συνδυάζουν ήχους που παράγονται από τη φωνή, το σώμα (π.χ. παλαμάκια) και τα μουσικά όργανα, για να δημιουργήσουν απλές συνθέσεις (π.χ. παίζουν μουσικά παιχνίδια για να αναγνωρίσουν τους ήχους και τη	Σύστημα (ταξινόμηση) Επικοινωνία (κώδικας)

	σιωπή, το διαρκέστερο / το συντομότερο/ το δυνατότερο / το πιο σιγανό/ το ψηλότερο/ το χαμηλότερο. Δημιουργούν μουσικά πρότυπα που να συνδυάζονται με κινητικά πρότυπα όπως αργά/ βιάδισμα και γρήγορα/τρέξιμο). Να αποθηκεύουν τις μουσικές τους ιδέες και να τις μεταδίδουν στους άλλους χρησιμοποιώντας κατάλληλα μέσα (π.χ. παρουσιάζουν ηχητικά πρότυπα χρησιμοποιώντας γραφικά στοιχεία) (Μουσική, Γλώσσα, Μελέτη Περιβάλλοντος). Να εξερευνούν, να επιλέγουν, να ταξινομούν και να ελέγχουν ήχους για να 'συνθέσουν' ένα κομμάτι που έχει μια αντιληπτή μουσική φόρμα (π.χ. συνθέτουν ένα κομμάτι που έχει αρχή ή μέση ή τέλος. Συνθέτουν ένα κομμάτι που αρχίζει με γρήγορο ρυθμό και σιγανό ήχο και που τελειώνει αργά και με δυνατό ήχο).	
Να είναι σε θέση να αποτυπώνουν τα αποτελέσματα της προσπάθειάς τους	Να συνθέτουν και να καταγράφουν τη μουσική τους για επόμενη ανάκληση, χρησιμοποιώντας κατάλληλα σημεία, σύμβολα, συνθήματα ή άλλα μέσα (χρησιμοποιούν για παράδειγμα ζωγραφιές που συμβολίζουν μουσικά στοιχεία όπως αξίες, ρυθμούς, μελωδικές φράσεις κ.ά. ή ένα κασετόφωνο για να ακούν και να αξιολογούν τη δουλειά τους).	

Πίνακας 4: Παιδί Δημιουργία και Έκφραση : πρόγραμμα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων μουσικής 2ος άξονας

3ος άξονας: αξιολόγηση

Ικανότητες που επιδιώκεται να αναπτυχθούν	Περιεχόμενο / Ενδεικτικές διαθεματικές δραστηριότητες	Θεμελιώδεις Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης
Να αναπτύσσουν σταδιακά εκτίμηση προς τα μουσικά ακούσματα και να τα απολαμβάνουν	Να αναγνωρίζουν και να ανταποκρίνονται στη μουσική, στη σιωπή και σε ήχους του περιβάλλοντος, αναφορικά με τα στοιχεία της έντασης, ταχύτητας, παλμού, και ηχοχρώματος (π.χ. κινούνται με τη μουσική, σταματούν στη σιωπή και κινούνται στις άκρες των δακτύλων όταν η μουσική είναι ήσυχη) (Μουσική, Γλώσσα, Μελέτη Περιβάλλοντος). Να ακούν και να συζητούν για ήχους που παράγονται με διάφορους τρόπους (π.χ. συγκρίνουν ήχους που παράγονται από διάφορα μουσικά όργανα και κάθε είδους ηχογόνα αντικείμενα και αξιολογούν τα στοιχεία τους. Χρησιμοποιούν λέξεις όπως δυνατό / σιγανό, σύντομο / μακρύ, ίδιο / διαφορετικό, αρχή / σταμάτημα). Να ακούν προσεκτικά μουσική και να ανταποκρίνονται και να αναγνωρίζουν μουσικά στοιχεία, όπως το ύψος, η διάρκεια και ο ρυθμός (π.χ. τεντώνονται όταν ο ήχος της μουσικής	Επικοινωνία (κώδικας) Διάσταση (χρόνος)

	γίνεται ψηλότερος και μαζεύονται όταν γίνεται χαμηλότερος. Χτυπούν ρυθμικά το όνομα ενός παιδιού με παλαμάκια) (Μουσική, Μαθηματικά, Μελέτη Περιβάλλοντος, Γλώσσα).	
Να εκφράζουν τη γνώμη τους και τα συναισθήματά τους για διαφορετικά μουσικά ακούσματα.	Να εκφράζουν, τα συναισθήματα που προκαλούνται από την ακρόαση μουσικών έργων και να περιγράψουν τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται τα μουσικά στοιχεία (π.χ. συζητούν για συναισθήματα που προκαλεί η μουσική σε διάφορες γιορτές και σχολικές εκδηλώσεις. Χρησιμοποιούν λέξεις όπως δυνατότερο / χαμηλότερο, ψηλότερο / χαμηλότερο, μακρύτερο / συντομότερο). Να ανταποκρίνονται στα μουσικά στοιχεία συμπεριλαμβανομένης και της μελωδίας με κίνηση και χορό και να διακρίνουν διαφορές (π.χ. κινούν τα χέρια πάνω και κάτω για να ακολουθήσουν την πορεία της μελωδίας ενός γνωστού τραγουδιού ή ανταποκρίνονται κινητικά στο άκουσμα ενός αφρικάνικου χορού). Να ακούν διάφορα είδη μουσικής παραδοσιακής, έντεχνης ελληνικής και άλλων χωρών διαφόρων εποχών και να αναγνωρίζουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους (π.χ. με απλούς όρους συζητούν για τις εντυπώσεις και τα συναισθήματα που προκαλούν τα διάφορα είδη μουσικής που έχουν ακούσει, τραγουδήσει και χορέψει σε ότι αφορά το ρυθμό, τη μελωδία, το ηχόχρωμα). Να συνδυάζουν τη μουσική με την κίνηση, την εικόνα, το λόγο, τη δραματική τέχνη και να αντιλαμβάνονται ορισμένες ομοιότητες και αντιστοιχίες στον τρόπο έκφρασης (π.χ. δραματοποιούν ένα μουσικό κομμάτι ή εκφράζονται με κίνηση και χορό στο άκουσμά του, ζωγραφίζουν ό,τι ταιριάζει με τη μουσική που ακούν κ.ά.).	Ομοιότητα-Διαφορά

Πίνακας 5: Παιδί Δημιουργία και Έκφραση : πρόγραμμα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων μουσικής 3^{ος} άξονας

1.5 Ο εσωτερικός και εξωτερικός χώρος (Γωνίες)

Η διαμόρφωση απλά μικροπεριβαλλόντων με ένα συγκεκριμένο θέμα σε ένα ελληνικό νηπιαγωγείο αποτελούν τις «γωνίες» ενός χώρου. Σκοπός των γωνιών είναι το αυθόρμητο παιχνίδι όπου περιλαμβάνει ατομική, παράλληλη ή και συλλογική μορφή. Σε ένα μαθησιακό περιβάλλον οι κατάλληλες διαμορφωμένες γωνίες βοηθούν στην ανάπτυξη ενός θέματος και στην αποσαφήνιση εννοιών ακολουθώντας τον σχεδιασμό λειτουργίας και τις επιδιώξεις του κάθε νηπιαγωγού (Δαφέρμου κ. ά, 2008).

Κάθε γωνία περιλαμβάνει διάφορα υλικά, έπιπλα και κατασκευές που σχετίζονται με ένα θέμα καθώς και χώρος για την αποθήκευση τους. Ο εξοπλισμός και η διακόσμηση της

κάθε γωνίας παραμένει συνήθως ίδια σε όλη τη διάρκεια της χρονιάς εκτός από αν αλλάξει η θεματολογία και η οργάνωση της (Γερμανός 2006).

Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και ο/η εκπαιδευτικός τόσο για την εποπτεία όσο και για την εμπύχωση των παιδιών και το σύνολο τους ως ομάδα. Βασικό γνώρισμα μιας γωνίας είναι η εξειδίκευση στην οργάνωση και τον εξοπλισμό της. Η εξειδίκευση αυτή είναι τόσο ισχυρή που δεν επιτρέπει την απόκλιση σε κάποια άλλη θεματολογία παρά μόνο σε μία δυνατότητα λειτουργίας, των χαρακτηριστικών της που την προσδιορίζει. Κατά αυτόν τον τρόπο η κάθε γωνία αποκτά «μονολειτουργικό» χαρακτήρα, καθώς τα παιδιά ευνοούνται και δέχονται ερεθίσματα με ένα μόνο θέμα μέσω του αυθόρμητου παιχνιδιού (Γερμανός, 2006).

Σχεδόν πάντα υπάρχει η ελευθερία έκφρασης των νηπίων χωρίς κάποια κατευθυνόμενη δραστηριότητα στο χώρο κάποιας θεματικής γωνίας. Δύο είναι οι λόγοι που προκύπτουν, οι οποίοι συνδέονται με την οργάνωση και τον τρόπο λειτουργίας τους. Ο πρώτος λόγος συνδέεται με την εξειδίκευση και τον μονολειτουργικό χαρακτήρα τους που όπως προαναφέρθηκε, στοιχία τα οποία δεν βοηθούν τη συνεργασία μεταξύ των νηπίων. Ο δεύτερος λόγος έχει να κάνει με το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί δεν παρέχουν δυνατότητες παρέμβασης παρά μόνο επίβλεψης και δεν υπάρχει οργάνωση των στοιχείων του χώρου στα νήπια που τον χρησιμοποιούν. Έτσι, δεν δύναται η ανάπτυξη της συνεργασίας και κατ' επέκταση η ανέλιξη κάποιας κατευθυνόμενης δραστηριότητας.

Συμπερασματικά, λοιπόν, ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας των «γωνιών» δεν συμβάλλει στην αναβάθμιση των σχολικών πρακτικών και στην αύξηση της εκπαιδευτικής αλληλεπίδρασης (Γερμανός, 2006).

Κεφάλαιο 2^ο

Η διαμόρφωση και η οργάνωση του χώρου εκφράζει και αντανακλά τις αξίες και τα πρότυπα συμπεριφοράς. Τα χαρακτηριστικά του χώρου συμβάλλουν στη διαμόρφωση της συμπεριφορά του ανθρώπου και γενικότερα του τρόπου ζωής του (Γερμανός, 2006).

Αναφορικά με το σχολείο η διαμόρφωση του χώρου περιγράφει το μοντέλο λειτουργίας της υλικής δομής που είναι αποδεκτές από το κοινωνικό περιβάλλον (Γερμανός, 2006). Τα παιδιά αποζητούν ένα περιβάλλον στο οποίο θα νιώθουν ασφάλεια και άνεση έτσι ώστε να τους εγείρει το ενδιαφέρον και να διευκολύνεται η μάθηση. Κατά αυτόν τον τρόπο αναπτύσσεται η αλληλεπίδραση ανάμεσα στα ίδια τα παιδιά, τους/τις εκπαιδευτικούς και προφανώς ανάμεσα στα παιδιά και τον χώρο (Δαφέρμου κ. ά, 2008).

Ο Κύρου (2000) αναφέρει πως η διαμόρφωση του χώρου μιας αίθουσας νηπιαγωγείου δεν επιτρέπει πάντα την άνεση του χώρου που αποσκοπείται από τα νήπια και δεν χρησιμεύει για την κατάκτηση της γνώσης, των δεξιοτήτων και των πληροφοριών. Για αυτόν τον λόγο, είναι αναγκαίο η διαμόρφωση του χώρου να βασίζεται στη σωστή χωροθέτηση για τις δραστηριότητες των παιδιών και στην ανενόχλητη μετακίνηση τους χωρίς να ενοχλούν τους υπόλοιπους (Γερμανός, 2006).

2.1 Η διαμόρφωση του χώρου στο παρελθόν

Ο Οργανισμός Σχολικών Κτιρίων ιδρύθηκε το 1962 με σκοπό την υλοποίηση σχολικών μονάδων καθώς υπήρχαν τεράστιες ελλείψεις στη χώρα και λόγω των οποίων υπήρχε προβλήματα αναλφαβητισμού. Αρχικά, ο νέος οργανισμός αποτελούνταν από 50 υπαλλήλους. Κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης ο Οργανισμός Σχολικών Κτιρίων κατασκεύασε στην ύπαιθρο ολιγοθέσια νηπιαγωγεία, ενώ ως επί το πλείστον οικόπεδα κατασκευάστηκαν και δημοτικά και γυμνάσια σχολεία. Επίσης, ανέλαβε να εκσυγχρονίσει την επίπλωση των σχολικών μονάδων και να εξοπλίσει με τα απαραίτητα υλικά για τα μαθήματα της γεωγραφίας, της ανθρωπολογίας, της φυσικής, της χημείας και της γυμναστικής.

Τα πρώτα κτήρια που κατασκευάστηκαν την περίοδο 1967 - 1974 έμοιαζαν με φυλακές, καθώς ήταν ακατάλληλα και δεν υποστήριζαν τον παιδαγωγικό μοντέλο και την παιδεία ενός

σχολικού περιβάλλοντος. Με βάση τον Οργανισμό Σχολικών Κτηρίων για εκείνη την περίοδο, ένα μονοθέσιο νηπιαγωγείο θα πρέπει να έχει τουλάχιστον επιφάνεια 1170 τετραγωνικών μέτρων (Γερμανός, 2006).

Σύμφωνα με τον Ματσαγγούρα (2005), η πρώτη αναφορά για τα σχολεία πραγματοποιήθηκε το 1880 από τον Μωραΐτη και υποστήριζε πως ένα σχολικό κτήριο θα έπρεπε να είναι σε κεντρικό σημείο, προσβάσιμο, διαμπερές και χωρίς υγρασία. Ενώ στη συνέχεια, το βιβλίο του Κοκκώνη αλλά και σε κείμενα από το Υπουργείο Παιδείας αναφέρουν πως η έκταση του αύλειου χώρου θα είναι ανάλογη με τα παιδιά που φοιτούν. Επίσης, αναφέρεται πως ο προαύλιος χώρος θα πρέπει να είναι περιφραγμένο και στεγασμένο σε ορισμένο σημείο για την προστασία των παιδιών σε περίπτωση κακών καιρικών φαινομένων. Το πρώτο διάταγμα του 1894, προβλέπει πως σε κάθε μαθητή αντιστοιχούν 5 τετραγωνικά μέτρα του αύλειου χώρου και 2 τετραγωνικά μέτρα του στεγαζόμενου χώρου. Όμως, με εγκύκλιο του Υπουργείου Παιδείας το 1973, παρόλο που παρέμεινε σε ισχύ τα αντίστοιχα τετραγωνικά μέτρα που προαναφέρθηκαν, για τις πόλεις Αθήνα και Θεσσαλονίκη μειώθηκαν σε 3 τετραγωνικά μέτρα. Η χρήση της σχολικής αυλής δεν περιορίζεται μόνο για γυμναστική και διάλλειμα αλλά μπορούν να πραγματοποιηθούν αθλητικές εκδηλώσεις, κηποτεχνίες, κ.α..

Τα σχολεία που κατασκευάστηκαν στον ελλαδικό χώρο κατά την περίοδο 1894 – 1910 ήταν ομοιόμορφα με ελληνοκλασική αρχιτεκτονική. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930 και μέχρι το 1961 τα κτήρια που κατασκευάστηκαν διαχωρίστηκαν σε δύο κατηγορίες ανάλογα με το κλίμα της περιοχής, στα πεδινά και στα ορεινά, με αναφορά σε ένα «ανοιχτό» σχολείο για όλη την τοπική κοινωνία (Σταμάτης, 2011).

Τα παλαιότερα χρόνια για το προαύλιο των σχολείων δεν υπήρχε ιδιαίτερη προσοχή. Η μόνη προϋπόθεση που υπήρχε ήταν η περίφραξη του χώρου για λόγους προστασίας των παιδιών και η διαχώριση του σχολείου με το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Ο προαύλιος χώρος ήταν εξολοκλήρου από τσιμέντο παρότι υπήρχε σχεδιασμός για δημιουργία σχολικού κήπου. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στα διαλλείματα ήταν να επιβλέπει την ασφάλεια των παιδιών.

Εν συνεχεία, εισήλθε και ο σχολικός κήπος στις αυλές των σχολείων με σκοπό τη δυνατότητα εμπλοκής των παιδιών με τη φύση, ως ένα φυσικό εργαστήριο για την υλοποίηση

μαθημάτων όπως η κηπουρική. Έτσι δημιουργείται και αποκτά μια διαφορετική προοπτική για τα σχολεία με μια νέα μορφή (Καλαφάτη, 1988).

Όσον αφορά την εσωτερική διαρρύθμιση μιας σχολικής τάξης παρουσίαζε εμπόδια για εναλλακτικής μορφής διδασκαλίας και υποστήριζε τις παραδοσιακές μορφές (Γερμανός, 1999). Οι εκπαιδευτικοί του σήμερα στην Ελλάδα δίνουν μεγάλη σημασία στην διαμόρφωση του σχολικού χώρου όπως παρατηρείται από τα αποτελέσματα διάφορων ερευνών με κριτήρια τις πραγματικές ανάγκες των παιδιών και των ενηλίκων που δραστηριοποιούνται στο συγκεκριμένο χώρο καθώς και τις αλληλεπιδραστικές διαδικασίες που διέπουν τις μεταξύ τους σχέσεις. Κατά αυτόν τον τρόπο θεωρούν πως θα βελτιωθεί ποιοτικά η λειτουργία του σχολείου και της τάξης τους και συνεπώς η μάθηση θα είναι πιο αποτελεσματική. Επίσης, ο σχολικός χώρος προδιαθέτει στη μάθηση, στην ασφαλή διαβίωση και στην ευεξία μαθητών και εκπαιδευτικών, παράγοντες που συμβάλλουν με τη σειρά τους στη βελτίωση του σχολικού κλίματος (Σταμάτης, 2007).

2.2 Η διαμόρφωση του χώρου στο παρόν

Ο εξωτερικός χώρος πρέπει να περιλαμβάνει φυτά και δέντρα, καθώς και εξοπλισμό που να επιτρέπει στα παιδιά να ασκούνται και να ξοδεύουν ενέργεια, όπως θέσεις σκαρφαλώματος και ελαστικοί χώροι. Το πάτωμα θα πρέπει να είναι κατάλληλο για τα παιδιά, με γκαζόν και άμμο για να αποφεύγονται τραυματισμοί. Η αυλή θα πρέπει να είναι περιφραγμένη και η παιδική χαρά θα πρέπει να έχει τα κατάλληλα παιχνίδια, όπως τσουλήθρες, μπάρες αναρρίχησης, κούνιες και τραμπάλες.

Επιπλέον, ο εξοπλισμός θα πρέπει να περιλαμβάνει υλικά από ξύλο, τούβλα, ρόδες και λάστιχα, ώστε τα παιδιά να μπορούν να χρησιμοποιούν τη φαντασία τους για να δημιουργήσουν δικά τους παιχνίδια. Επιπλέον, θα πρέπει να υπάρχει τρεχούμενο νερό και αμμοδόχοι για τα παιδιά να παίζουν. Ο χώρος θα πρέπει να είναι ευρύχωρος, ασφαλής και ευχάριστος, εξοπλισμένος με παιχνίδια που θα ενθαρρύνουν τη δημιουργικότητα και τη φαντασία των παιδιών. Επιπλέον, είναι σημαντικό να διατηρείται καθαρός ο εξωτερικός χώρος, ώστε να αποφεύγονται προβλήματα υγιεινής και ασφάλειας για τα παιδιά. Ο εξωτερικός χώρος θα πρέπει να προσαρμόζεται στις ανάγκες των παιδιών διαφορετικών

ηλικιών και ικανοτήτων. Επίσης, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η περιοχή και οι καιρικές συνθήκες, π.χ. αν ο εξωτερικός χώρος βρίσκεται σε ζώνη με πολλά κουνούπια, θα πρέπει να εφαρμοστούν κατάλληλα μέτρα προστασίας. Τέλος, οι ενήλικες που είναι υπεύθυνοι για την επίβλεψη των παιδιών πρέπει να είναι προσεκτικοί και να παρακολουθούν τα παιδιά συνεχώς, προκειμένου να αποφεύγονται ατυχήματα και τραυματισμοί. Οι ενήλικοι/ενήλικες πρέπει να είναι προετοιμασμένοι για να αντιμετωπίζουν ενδεχόμενες καταστάσεις κινδύνου και να διδάσκουν στα παιδιά τους κανόνες ασφαλείας στην παιδική χαρά.

Γενικά, ένας ευχάριστος και λειτουργικός χώρος είναι σημαντικός για την ψυχολογική ευημερία του παιδιού. Ένας καλά οργανωμένος και ελκυστικός χώρος μπορεί να δώσει στο παιδί αίσθηση ασφάλειας, ελευθερίας και δημιουργικότητας, καθώς και να τον ενθαρρύνει να εξερευνήσει και να μάθει νέα πράγματα.

Ο εσωτερικός χώρος πρέπει να είναι καλά φωτισμένος, καθαρός και οργανωμένος, με εύκολη πρόσβαση σε παιχνίδια και υλικά για διάφορες δραστηριότητες. Ο εξωτερικός χώρος πρέπει να είναι ασφαλής και καλά προστατευμένος από τα επικίνδυνα αντικείμενα και τους κινδύνους, όπως οι κίνδυνοι κυκλοφορίας. Συνολικά, ο χώρος πρέπει να σχεδιάζεται με γνώμονα τις ανάγκες του παιδιού και των διαφόρων δραστηριοτήτων που μπορεί να πραγματοποιήσει, προκειμένου να ενθαρρύνει τη δημιουργικότητα και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων του.

Παρατηρείται μια στενή σχέση μεταξύ του παιδιού, του παιχνιδιού και του χώρου. Το παιδί έχει επαφή με φανταστικούς κόσμους που συνδυάζουν στοιχεία της πραγματικότητας και προσπαθεί να αλλάξει την πραγματικότητα μέσω του παιχνιδιού. Η κατάλληλη διαμόρφωση του χώρου μπορεί να ενθαρρύνει την επικοινωνία μεταξύ των παιδιών, τα οποία μπορούν να προσαρμόσουν τον χώρο σύμφωνα με τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους.

Οι χώροι του παιχνιδιού είναι πολύ σημαντικοί για την ανάπτυξη των παιδιών και υπάρχουν πολλοί λόγοι που το επιβεβαιώνουν αυτό. Καταρχάς, οι χώροι αυτοί είναι ασφαλείς και απαλλαγμένοι από τους κινδύνους του δρόμου και έτσι τα παιδιά μπορούν να παίξουν ελεύθερα και ανεξάρτητα. Επιπλέον, τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν το παιχνίδι

που θέλουν να παίξουν ανάλογα με τα ενδιαφέροντά τους, κάτι που συμβάλλει στην ανάπτυξη της δημιουργικότητάς τους.

Ένας άλλος σημαντικός λόγος είναι η ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών και η εκτίμηση των ορίων τους. Στους χώρους του παιχνιδιού, τα παιδιά εκτίθενται σε ποικίλα παιχνίδια και δραστηριότητες που βοηθούν στην ανάπτυξη των κινητικών τους δεξιοτήτων, όπως η ισορροπία, η συντονισμένη κίνηση και η αντίληψη του χώρου. Τα παιδιά μπορούν επίσης να επιδείξουν τις ικανότητές τους στους φίλους τους και να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση. Επιπρόσθετα, ο χώρος του παιχνιδιού παρέχει στα παιδιά μια ευκαιρία να αναπτύξουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους. Μέσα από το παιχνίδι, τα παιδιά μπορούν να εξερευνήσουν και να αναπαραστήσουν διάφορες καταστάσεις και ρόλους, να δημιουργήσουν και να λύσουν προβλήματα, και να αναπτύξουν τη δημιουργική τους σκέψη.

Το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για τη νηπιακή ηλικία υπογραμμίζει τη σημασία του ρόλου του νηπιαγωγού στη διαμόρφωση ενός λειτουργικού και ενδιαφέροντος για τα παιδιά μαθησιακού περιβάλλοντος που θα ενθαρρύνει το παιχνίδι τους. Αυτό το περιβάλλον πρέπει να διαθέτει τα κατάλληλα αντικείμενα, υλικά και πληροφοριακά στοιχεία που θα ενθαρρύνουν τα παιδιά να εξερευνήσουν και να ανακαλύψουν τα πάντα.

Για να επιτευχθεί μια θετική ανάπτυξη του παιδιού μέσω του παιχνιδιού, είναι σημαντικό να διασφαλιστεί ότι ο χρόνος που αφιερώνεται στο παιχνίδι είναι επαρκής, ώστε τα παιδιά να μπορούν να εξερευνήσουν διάφορα είδη παιχνιδιού. Συνήθως, ένας κατάλληλος χρόνος για παιχνίδι είναι 30-50 λεπτά. Αν τα παιδιά δεν έχουν αρκετό χρόνο για να παίξουν, τότε θα ασχοληθούν με πιο απλές μορφές παιχνιδιού. Επιπλέον, ο χώρος που χρησιμοποιείται για το παιχνίδι πρέπει να είναι άνετος και ευρύχωρος, με μέγεθος περίπου 20 - 30 τετραγωνικά μέτρα, έτσι ώστε τα παιδιά να αισθάνονται άνετα και να μπορούν να παίξουν ελεύθερα.

Ο εσωτερικός χώρος του νηπιαγωγείου και η διαμόρφωση του είναι αναγκαία να προσελκύει τα παιδιά για παιχνίδι, με γνώμονα την ασφάλεια, να προωθεί την ελευθερία κινήσεων, να ενθαρρύνει τη συμμετοχή σε δραστηριότητες που υποστηρίζουν την φυσική,

νοητική και κοινωνική πρόοδο. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στην αρχική διαμόρφωση του χώρου της χρονιάς αλλά και στο πως αναδιαμορφώνεται στην πορεία.

Η κατάλληλη οργάνωση του χώρου είναι ευθύνη του νηπιαγωγού, ώστε το παιχνίδι των παιδιών να διεξαχθεί με ασφαλή και ευχάριστο τρόπο. Η οργάνωση των «γωνιών» υποστηρίζει την ατομική και τη συνεργατική δραστηριότητα και στην ανάπτυξη των παιδιών. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να είναι υποστηρικτικός στην ελευθερία της γνώμης των παιδιών για το ποια να είναι τα όρια των γωνιών καθώς και το ποιες γωνιές επιθυμούν να έχει η τάξη τους (Γερμανός Δ., 2014).

Σύμφωνα με τον Σταμάτη (2011), η διάταξη των επίπλων και η αισθητική στο σχολικό περιβάλλον παίζουν σημαντικό ρόλο στην προώθηση των εκπαιδευτικών στόχων. Η ευελιξία του σχολικού χώρου είναι επίσης σημαντική. Επιπλέον, μέσα από τη συμμετοχή των παιδιών και την αξιοποίηση των περιεχομένων των μαθημάτων μπορεί να γίνει η διακόσμηση της σχολικής αίθουσας με έργα και ιδέες τους.

Από τον 19ο αιώνα άρχισε να αναφέρεται η σημασία της σωστής φωτιστικής διαμόρφωσης της σχολικής αίθουσας. Εκτός από τον τεχνητό φωτισμό, υπάρχει και ο φυσικός που μπορεί να είναι μονόπλευρος ή διπλόπλευρος ανάλογα με την περίπτωση. Η υπερβολική ένταση του τεχνητού φωτισμού μπορεί να οδηγήσει τους μαθητές σε μυωπία ή κύφωση. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να ρυθμίζουν το φωτισμό της αίθουσας χρησιμοποιώντας κουρτίνες ή άλλα μέσα.

Σχετικά με την ακουστική στην τάξη, δεν πρέπει να υπάρχει θόρυβος πάνω από 55 db. Η αίθουσα δεν χρειάζεται να είναι πολύ μεγάλη, καθώς μεγάλες αίθουσες μπορεί να έχουν προβλήματα με την αντήχηση. Επιφάνειες όπως χαλιά και κουρτίνες μπορούν να βοηθήσουν στην απορρόφηση του ήχου, κάτι που θα βοηθήσει τα παιδιά να ακούνε σε χαμηλότερη ένταση και να μην δυσκολεύονται. Αυτό θα έχει θετικό αντίκτυπο στη συμμετοχή του παιδιού στη διδασκαλία και στη συμπεριφορά του. Με βάση τις έρευνες των Γεωργία (1995) και Συγκολλίτου (1997), ένα θορυβώδες περιβάλλον μπορεί να αυξήσει την επιθετικότητα των μαθητών (Ματσαγγούρας 2005).

Οι αίθουσες διδασκαλίας πρέπει να παρέχουν ένα άνετο και λειτουργικό περιβάλλον, το οποίο είναι εξοπλισμένο με κατάλληλο φωτισμό και ηχομόνωση, ώστε τα παιδιά να μπορούν να επικεντρωθούν στη διδασκαλία χωρίς να διασπώνται από ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Ακόμα, είναι σημαντικό να υπάρχει κατάλληλος εξοπλισμός για τη διασφάλιση της υγιεινής του χώρου, καθώς και να παρέχονται ασφάλεια και άνεση στα παιδιά. Ο εξοπλισμός πρέπει να είναι σύγχρονος και να παρέχει επαρκείς παιδαγωγικούς πόρους, που θα προάγουν τη μάθηση και την ανάπτυξη ικανοτήτων των παιδιών (Σταμάτης, 2011).

Οι ανοιχτοί χώροι στα νηπιαγωγεία μπορεί να προκαλούν θόρυβο, ωστόσο, επιφέρουν θετικά αποτελέσματα στην αργή κινητικότητα και την ομαδική ευελιξία των παιδιών. Αντίθετα, οι μικροί χώροι διευκολύνουν την αλληλεπίδραση των παιδιών μεταξύ τους, προάγοντας καλύτερες φιλικές σχέσεις και συγκέντρωση στις δραστηριότητες. Προηγούμενες έρευνες της δεκαετίας του 1970 δείχνουν ότι τα μεγάλα σχολεία ενθαρρύνουν την απομόνωση και την επιθετική συμπεριφορά στους μαθητές, καθιστώντας τους παθητικούς παρατηρητές. Στα μικρότερα σχολεία, όμως, οι μαθητές έχουν ισχυρότερα κίνητρα και κινητοποιούνται πιο εύκολα, ενισχύοντας έτσι την κοινωνικοποίησή τους (Σιβροπούλου, 1997).

Κεφάλαιο 3^ο

3.1 Τα Νηπιαγωγεία στη Σκανδιναβία

Οι Σκανδιναβικές χώρες επικεντρώθηκαν και υιοθέτησαν στα πρότυπα των σχολικών τους μονάδων αξίες διαχρονικές, όπως η ισότητα, η εμπιστοσύνη, η κοινωνική δικαιοσύνη και η συμμετοχικότητα. (Johnson κ.ά., 2008). Επίσης, Οι Σκανδιναβικές χώρες επένδυσαν στην ανάπτυξη μιας κουλτούρας ανοιχτής επικοινωνίας στον εκπαιδευτικό τομέα, η οποία έδωσε έμφαση στη συνεργασία και τη συνεργατική μάθηση μεταξύ των εκπαιδευτικών. Αυτό επιτεύχθηκε με την υιοθέτηση τεκμηριωμένων αποφάσεων, στρατηγικών συνομιλιών και επαγγελματικών διαλόγων, καθώς και τη διαμόρφωση σχολικών δικτύων και ομάδων συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών.

Αυτή η προσέγγιση επέτρεψε στα σχολεία να αναπτύξουν μεγαλύτερη αυτονομία στη λήψη αποφάσεων και στον καθορισμό των ρόλων και των αρμοδιοτήτων τους, προκειμένου να επιτύχουν τους κοινούς στόχους της εκπαίδευσης. Αυτό έδωσε στους εκπαιδευτικούς την ευκαιρία να αναπτύξουν τις ικανότητές τους και να προσαρμόζονται στις αλλαγές και τις εξελίξεις του εκπαιδευτικού συστήματος (Saarivirta & Kumpulainen, 2016).

Ωστόσο, η αλλαγή δεν είναι πάντα εύκολη και σε αυτήν την περίπτωση υπήρξαν δυσκολίες και αντιδράσεις από ορισμένους εκπαιδευτικούς και γονείς. Ωστόσο, η συνεχής επικοινωνία και ο διάλογος βοήθησαν στην αντιμετώπιση αυτών των δυσκολιών και στην επίτευξη συναίνεσης. Οι Σκανδιναβικές χώρες επικεντρώθηκαν στην ανάπτυξη μιας κουλτούρας συνεργασίας και συνεργατικότητας, που βοήθησε στη δημιουργία ενός κλίματος αμοιβαίας εμπιστοσύνης και ανοιχτής επικοινωνίας μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων μερών. Αυτή η κουλτούρα έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση των δυσκολιών και την επιτυχή εφαρμογή των αλλαγών στο σχολικό σύστημα (Drysdale κ.ά., 2014).

Η οικονομική διαχείριση του σχολείου από τους ίδιους τους διευθυντές αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο της μεταρρύθμισης στη Σκανδιναβία. Αυτό το σύστημα επιτρέπει στους σχολικούς ηγέτες να έχουν άμεσο έλεγχο στη χρήση των πόρων του σχολείου, και να προσαρμόζουν ανάλογα τη χρηματοδότηση στους στόχους και τις ανάγκες του σχολείου τους.

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της ποιότητας της εκπαίδευσης, καθώς και τη μεγαλύτερη εξοικονόμηση πόρων. Παρόλο που αυτό το σύστημα μπορεί να φαίνεται αρχικά περίπλοκο, έχει αποδειχθεί ότι είναι αποτελεσματικό και ότι συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη των σχολείων. Επιπλέον, αυτό το σύστημα ενισχύει την ευθύνη και την αυτονομία των σχολικών ηγετών, δημιουργώντας ένα περιβάλλον όπου οι αποφάσεις μπορούν να λαμβάνονται ταχύτερα και πιο αποτελεσματικά (Johannesson, Lindblad & Simola, 2002).

Συνοψίζοντας, η εκπαίδευση στη Σκανδιναβία βασίζεται σε αξίες όπως η δημοκρατία, η ισότητα, η προσπάθεια για πρόοδο και ο ρεαλισμός. Το ολοκληρωμένο σχολικό μοντέλο έχει επηρεάσει θετικά όλες τις μορφές εκπαίδευσης σε εθνικό επίπεδο και έχει συμβάλει στην ανάπτυξη των εκπαιδευτικών συστημάτων σε άλλες χώρες. Ο σκανδιναβικός πολιτισμός και ο τρόπος ζωής παρείχαν μια καλή βάση για τη δια βίου μάθηση προτού αυτή γίνει διεθνής πρωτοβουλία (Sahlberg, 2009).

Τα εκπαιδευτικά συστήματα στις χώρες της Σκανδιναβίας ανήκουν στο σκανδιναβικό κράτος πρόνοιας και συχνά θεωρούνται ως ιδανικό πρότυπο. Παρόλα αυτά, υπάρχουν πολλές διαφορές μεταξύ τους σε ό,τι αφορά το μοντέλο της εκπαίδευσης. Οι Σκανδιναβικές χώρες που τα απαρτίζουν αντιλαμβάνονται την ανάπτυξή τους ως έναν τρόπο για να παρέχουν σε όλους πρόσβαση σε μια αγορά εργασίας που βασίζεται στη βιώσιμη ανάπτυξη. Από τη δεκαετία του 1990 και μετά, οι χώρες αυτές έχουν χρησιμοποιήσει εθνικές πολιτικές που έχουν ως στόχο να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της εποχής, εστιάζοντας στην καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα. (Sahlberg, 2009), την οικονομική κρίση και τις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης. Η εξάπλωση του νεοφιλελευθερισμού και οι επιταγές των διεθνών οργανισμών έχουν επηρεάσει την εκπαίδευση σε παγκόσμιο επίπεδο. Στην προσπάθειά τους να επιτύχουν οικονομική ανάπτυξη και ανταγωνιστικότητα, πολλές χώρες έχουν υιοθετήσει πολιτικές που εστιάζουν στην αναδιάρθρωση των εκπαιδευτικών συστημάτων με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας και της απόδοσης της εκπαίδευσης. (Antikainen, 2006).

Η πίεση του ανταγωνισμού μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την ποιότητα της εκπαίδευσης και να οδηγήσει σε πρακτικές όπως η υπερβολική επικέντρωση στα

αποτελέσματα των εξετάσεων και η αύξηση του φόρτου εργασίας των εκπαιδευτικών. Επιπλέον, η μείωση των δημοσίων δαπανών για την παιδεία μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες για την προσβασιμότητα και την ισότητα στην εκπαίδευση.

Ωστόσο, η εκτεταμένη λογοδοσία μπορεί να βοηθήσει στη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης και στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης του κοινού στα εκπαιδευτικά συστήματα. Οι εκπαιδευτικές αρχές και οι εκπαιδευτικοί πρέπει να διασφαλίσουν ότι η εκτεταμένη λογοδοσία δεν οδηγεί σε υπερβολική γραφειοκρατία και δεν επηρεάζει αρνητικά τη διδακτική διαδικασία. Τέλος, είναι σημαντικό να αναγνωριστεί ότι η εκπαίδευση δεν πρέπει να εξυπηρετεί μόνο τους στόχους της αγοράς εργασίας, αλλά πρέπει να προάγει την κριτική σκέψη (Tjeldvoll, Wales & Welle-Strand, 2005).

Νορβηγία

Στη Νορβηγία, το πρώτο σχολείο στο οποίο πηγαίνουν τα παιδιά είναι το νηπιαγωγείο. Περίπου το ήμισυ των νηπιαγωγείων είναι ιδιωτικά αλλά λαμβάνουν κρατική χρηματοδότηση. Κατά τη δεκαετία του '80, παρατηρήθηκε μια μεγάλη αύξηση στον αριθμό των παιδιών που πήγαιναν στα νηπιαγωγεία. Αυτό οφειλόταν στην αύξηση του ποσοστού των γυναικών που εργάζονταν εκτός οικογένειας και στην αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών.

Η εισφορά της οικογένειας για την παραμονή των παιδιών στο νηπιαγωγείο είναι συμβολική και ίδια ανεξάρτητα από το αν επιλέξουν ιδιωτικό ή δημόσιο νηπιαγωγείο. Οι εκπαιδευτικοί του νηπιαγωγείου ακολουθούν μια ολιστική προσέγγιση και προσπαθούν να ενθαρρύνουν τη φυσική δημιουργικότητα και τη φυσική περιέργεια των παιδιών μέσω του παιχνιδιού και της μάθησης. Στόχος του νηπιαγωγείου είναι να εξυπηρετήσει την εκπαιδευτική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και να τα προετοιμάσει για το δημοτικό σχολείο. Αυτή η προσέγγιση προσπαθεί να προάγει την καλλιέργεια της γνώσης και της περιέργειας και να προετοιμάσει τα παιδιά για τη μελλοντική τους εκπαίδευση.

Τα παιδιά έχουν το δικαίωμα να φοιτήσουν στο νηπιαγωγείο από την ηλικία του ενός έτους και οι γονείς τους δικαιούνται 11 μήνες γονικής άδειας με πλήρη μισθό. Από αυτούς τους 11 μήνες, οι πατέρες έχουν δικαίωμα σε 10 εβδομάδες αποκλειστικά για αυτούς. Η συμβολή των γονέων στην εκπαίδευση των παιδιών θεωρείται σημαντική στη Νορβηγία και γι'

αυτό το λόγο υπάρχει αυτή η ευέλικτη πολιτική για τους γονείς, προκειμένου να μπορούν να αφιερώσουν χρόνο στα παιδιά τους (Eurgydice, 2019).

Σουηδία

Το 1990, με τη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος, το Υπουργείο Παιδείας και Έρευνας ανέλαβε την κύρια ευθύνη για την προσχολική αγωγή, που προηγουμένως ανήκε στο Υπουργείο Υγείας. Στη συνέχεια, το 1998, έπειτα από διαβουλεύσεις και έρευνες ειδικών επιστημόνων, συντάχθηκε το αντίστοιχο αναλυτικό πρόγραμμα για την προσχολική αγωγή.

Το αναλυτικό πρόγραμμα προσχολικής αγωγής έχει ως κύριο στόχο τον σχεδιασμό και την υλοποίηση όλων των αναγκαίων συνθηκών που θα διασφαλίσουν την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των δεξιοτήτων των νηπίων. Αυτό περιλαμβάνει κατάλληλους χώρους, ιατροφαρμακευτική κάλυψη και κατάρτιση του προσωπικού. Έχει ιδιαίτερη έμφαση στη ψυχαγωγία, την ασφάλεια και τη συνεργασία με συνομήλικους και ενήλικες, συμπεριλαμβανομένων των γονιών. Η ανεξαρτησία, η αυτοπεποίθηση και η αυτονομία των παιδιών καλλιεργούνται μέσα σε ένα χαλαρό και ευχάριστο περιβάλλον, με πολλά παιχνίδια και δημιουργικές δραστηριότητες, ακόμη και σε εξωτερικούς χώρους ανεξάρτητα από τις καιρικές συνθήκες. Το πρόγραμμα προωθεί επίσης την αγάπη των παιδιών για τη φύση και τη μύησή τους στις πανανθρώπινες αξίες. (Ρεπατσιού, 2017).

Οι δήμοι έχουν την ευθύνη να εφαρμόζουν τους εκπαιδευτικούς στόχους. Τα παιδιά των γονέων που εργάζονται, βρίσκονται σε γονική άδεια ή σπουδάζουν, από το ένα έτος έως τα πέντε χρόνια τους πηγαίνουν σε παιδικούς σταθμούς. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια των πρωινών και απογευματινών ωρών και κατά τη διάρκεια των σχολικών διακοπών, απασχολούνται σε παιδότοπους, Κέντρα Ελευθέρου Χρόνου και Κέντρα με οργανωμένες δημιουργικές δραστηριότητες σε υπαίθριους χώρους. Για τα παιδιά αυτής της ηλικίας, υπάρχει ένας ισοδύναμος εκπαιδευτικός θεσμός, ο οποίος είναι η «οικογενειακή κατοικία», όπου μια μητέρα (και μερικές φορές ένας πατέρας) φροντίζει για τα παιδιά, συμπεριλαμβανομένων και των δικών της/του παιδιών, στο σπίτι της/του.

Πέραν των δημοτικών νηπιαγωγείων που ανήκουν στην αρμοδιότητα του τοπικού δήμου, υπάρχουν και ιδιωτικά νηπιαγωγεία. Σε αυτά, ένα μέρος των διδασκτρων καλύπτεται

από το δήμο και το υπόλοιπο από τους γονείς. Αφού συμπληρώσουν τα 5 τους χρόνια, τα παιδιά πηγαίνουν για ένα χρόνο στο νηπιαγωγείο. Υπάρχουν τρία είδη νηπιαγωγείων: το κανονικό νηπιαγωγείο που λειτουργεί από τις 6:30 το πρωί έως τις 6:30 το απόγευμα (12 ώρες), το προσχολικό κέντρο υπό την αιγίδα του τοπικού δήμου όπου τα παιδιά φυλάσσονται από βρεφονηπιοκόμους και τέλος το ανοιχτό νηπιαγωγείο, όπου οι γονείς μπορούν να συμμετέχουν σε δραστηριότητες με τα παιδιά τους κατά τη διάρκεια της ημέρας.

Παλαιότερα, η παρακολούθηση του νηπιαγωγείου ήταν προαιρετική μέχρι τη σχολική χρονιά 2017-2018. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, σχεδόν όλα τα παιδιά νηπιακής ηλικίας στη χώρα πηγαίνουν στο νηπιαγωγείο. Το σύνολο του πληθυσμού των νηπίων που εγγράφηκαν στο νηπιαγωγείο τη χρονιά 2017-2018 ήταν λίγο πάνω από 500.000, περίπου 90.000 περισσότερα από τη χρονιά 2007-2008. Η πληθυσμιακή πυκνότητα στα νηπιαγωγεία είναι περίπου 15-18 παιδιά ανά τάξη, ενώ αντιστοιχεί περίπου 5-6 μαθητές ανά εκπαιδευτικό ή υπάλληλο βοηθητικής υποστήριξης.

Συνήθως, σε μια τάξη νηπιαγωγείου υπάρχει ένας/μία νηπιαγωγός που είναι υπεύθυνος/υπεύθυνη για το παιδαγωγικό κομμάτι του προγράμματος και δύο βρεφονηπιοκόμοι που φροντίζουν τις φυσικές ανάγκες των παιδιών, όπως η διατροφή, η βοήθεια στην τουαλέτα, η ένδυση και η υπόδηση. Συνήθως, οι βρεφονηπιοκόμοι ενθαρρύνουν τη δημιουργικότητα των παιδιών και βοηθούν στην καθαριότητα του σχολείου. Ωστόσο, οι εργαζόμενοι/εργαζόμενες εκπαιδευτικοί μπορεί να έχουν διαφορετικούς ρόλους ανάλογα με το σχολείο και την περιοχή. Επιπλέον, ο τρόπος που το σχολείο οργανώνεται από τον/την διευθυντή/διευθύντρια σε συνεργασία με τους/τις εκπαιδευτικούς μπορεί να διαφέρει σημαντικά.

Η φοίτηση των παιδιών στο νηπιαγωγείο διαρκεί έναν χρόνο. Ωστόσο, σε περιπτώσεις όπου υπάρχουν ειδικοί λόγοι, η φοίτηση μπορεί να παραταθεί έως την ηλικία των 7 ετών. Η αίτηση για παράταση κατατίθεται από τον/την γονέα ή τον/την κηδεμόνα του παιδιού και πρέπει να εξεταστεί και να εγκριθεί από την αρμόδια επιτροπή του δήμου (Skolverket, 2018).

Φιλανδία

Στη Φινλανδία, η προσχολική εκπαίδευση έχει ξεκινήσει από πολύ μικρή ηλικία, πολύ πριν από τα 3 χρόνια. Η προσχολική εκπαίδευση θεωρείται απαραίτητη για τη γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού και βασίζεται σε παιχνίδια, ανακαλυπτική μάθηση και κίνηση.

Στη Φινλανδία υπάρχουν πολλά διαφορετικά είδη νηπιαγωγείων: Εκτός από τα τυπικά νηπιαγωγεία για παιδιά ηλικίας 3 χρόνων και άνω, υπάρχουν οικογενειακά νηπιαγωγεία (όπου νήπια μικρότερης των 3 ετών απασχολούνται από άτομα χωρίς παιδαγωγική εξειδίκευση), νηπιαγωγεία ημερήσιας και νυχτερινής φροντίδας (με ωράριο 5.30 μ.μ. - 5.30 π.μ. για γονείς που εργάζονται νυχτερινές ώρες) και ειδικά νηπιαγωγεία για παιδιά με σοβαρές μαθησιακές δυσκολίες.

Η προσχολική εκπαίδευση ξεκινά νωρίτερα από τα 3 χρόνια και θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική για την γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών. Υπάρχουν διαφορετικοί τύποι δημόσιων νηπιαγωγείων, όπως το τυπικό νηπιαγωγείο, το οικογενειακό νηπιαγωγείο, το νηπιαγωγείο ημερήσιας και νυχτερινής φροντίδας και το ειδικό νηπιαγωγείο για παιδιά με σοβαρές μαθησιακές δυσκολίες. Επιπλέον, υπάρχει και ένα ξεχωριστό σχολείο προπαρασκευαστικής τάξης, το Esikoulu, στο οποίο πηγαίνουν μαθητές ηλικίας 6 ετών για μία χρονιά. Στο Esikoulu, τα παιδιά εκπαιδεύονται με παιγνιώδη τρόπο στα γνωστικά αντικείμενα που θα συναντήσουν στο δημοτικό σχολείο και αποκτούν αρχικές γνώσεις, όπως η αναγνώριση των γραμμάτων της αλφαβήτας.

Εκτός από τα κρατικά νηπιαγωγεία, υπάρχουν και ιδιωτικά που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους με κόστος, το οποίο εξαρτάται από τις ώρες παραμονής του παιδιού στο νηπιαγωγείο. Οι γονείς έχουν την ελευθερία να επιλέξουν το πρόγραμμα και το είδος του νηπιαγωγείου που θα πηγαίνει το παιδί τους (Αντωνοπούλου, 2018).

Πρακτικό Μέρος

Κεφάλαιο 4^ο

4.1 Το δικό μου σύγχρονο νηπιαγωγείο

Για την κατασκευή του πρότυπου νηπιαγωγείου «ΕΛΠΙΔΑ» χρησιμοποιήθηκαν, χαρτόνια, τέμπερες, μακετόχαρτα, πινέλα, πλαστελίνες, οδοντογλυφίδες, βαμβάκι και χαρτιά από διάφορες συσκευασίες.

Η αυλή του σχολείου, το οποίο ονομάζεται «Η ΕΛΠΙΔΑ», το όνομα του νηπιαγωγείου το σκέφτηκα γιατί τα παιδιά δίνουν ελπίδα στον κόσμο, χαρά και πολλά άλλα συναισθήματα, στο καθένα διαφορετικά. Περιλαμβάνει έναν κήπο με διάφορα λουλούδι και δέντρα καθώς επίσης και αμμοδόχο όπου μπορούν να παίζουν τα παιδιά μπορούν και να κάνουν διάφορες κατασκευές. Για την περίφραξη της αυλής χρησιμοποιήθηκε χαρτί το οποίο παραπέμπει σε ξύλινο φράχτη.

Ο κάθε τοίχος του σχολείου είναι ζωγραφισμένος με τα στάδια της ημέρας, (ημέρα, ηλιοβασίλεμα και νύχτα), σε δάσος με λουλούδια και βουνά.

Στην αίθουσα της πληροφορικής, τοποθετήθηκαν 3 θρανία με υπολογιστές, από χαρτί, έναν προτζέκτορα ο οποίος είναι και διαδραστικός και τέλος έχουμε ένα δάπεδο που αριθμεί από το 1 μέχρι το 10. Όλα είναι κατασκευασμένα από χαρτί Α4 και χαρτί από συσκευασίες.

Η αίθουσα θεάτρου, έχει μια σκηνή, από χαρτί συσκευασίας, έχει χρώμα μαύρο και χρυσό, ένα κουκλοθέατρο από λευκό χαρτόνι που βάφτηκε με καφέ τέμπερα. Στη μέση τοποθετήθηκαν μαξιλαράκια, (τα οποία είναι από βαμβάκι και ζωγραφισμένα με τέμπερα), ώστε να μπορούν τα παιδιά να κάθονται προκειμένου να παρακολουθούν τις παραστάσεις και τα κουκλοθέατρο. Επιπλέον στην αίθουσα υπάρχει βεστιάριο και καθρέφτης, όπου τα παιδιά μπορούν να δοκιμάζουν τα ρούχα και να προετοιμάζονται για την εκάστοτε παράσταση.

Όσον αφορά την αίθουσα μουσικής εκεί υπάρχουν διάφορα μουσικά όργανα και συγκεκριμένα ένα πιάνο (από χάρτινη συσκευασία), 2 τύμπανα, μαράκες, κιθάρα και ντέφι, κατασκευασμένα από πλαστελίνη, ενώ στο πάτωμα έχουν ζωγραφιστεί μουσικές νότες.

Τέλος την αίθουσα των εικαστικών, έχουμε 4 θρανία εκ των οποίων, το 1^ο θρανίο έχει πινέλο, τέμπερες και μια παλέτα χρωμάτων, το 2^ο θρανίο έχει ξυλομπογιές, το 3^ο θρανίο έχει μπατονέτα και μια παλέτα με τέμπερες (για την διδασκαλία του πουαντιγισμού στα παιδιά) και το 4^ο θρανίο έχει πλαστελίνες όπου τα παιδιά μπορούν να φτιάξουν διάφορα «γλυπτά». Στον τοίχο της αίθουσας έχουμε ζωγραφισμένα 2 ονόματα μεγάλων ζωγράφων, του Pablo Picasso και του Vincent Van Gogh. Όπου έχουμε χρησιμοποιήσει πίνακες τους και διδάχθηκαν, μαθηματικά, (ένωσαν σαν πάζλ τον πίνακα, αρίθμησαν πόσες φορές βλέπουν τα χρώματα), γλώσσα, (φτιάξαμε την δική μας ιστορία με βάση τον πίνακα, φωνολογική επίγνωση, με pop it, ή με παλαμάκια), εικαστικά, (φτιάξαμε τον πίνακα όπως τον βλέπουμε ή τον φανταζόμαστε μέσα από τα μάτια μας).

Ο ρόλος των αιθουσών:

Στην αίθουσα του θεάτρου, το κουκλοθέατρο και η σκηνή θεάτρου δίνουν τη δυνατότητα στα νήπια να χρησιμοποιούν ρόλους και ιδιότητες (κοινωνικό-δραματικό), σχέδια δράσης αντικείμενα ή χώρους καθώς με αυτό τον τρόπο κοινωνικοποιούνται.

Το κοινωνικο-δραματικό παιχνίδι είναι το δραματικό παιχνίδι που παίζεται με τους συνομηλίκους τους. Σύμφωνα με τον Garvey (1977), επιτρέπει την εξάσκηση και την τελειοποίηση των κανόνων αλληλεπίδρασης. Επίσης, ο Smilansky (1968) υποστήριξε πως αυτό το είδος του παιχνιδιού προωθεί την ανάπτυξη της συνεργασίας και ταυτόχρονα το παιχνίδι ρόλων μειώνει την εγωκεντρική σκέψη των παιδιών αυτής της ηλικίας.

Σύμφωνα με τον (Garvey, 1990) υπάρχουν 4 κατηγορίες ρόλων:

1. Πρακτικοί ρόλοι: Το κάθε παιδί αναλαμβάνει κάποιο ρόλο, πρέπει να παρουσιάζει συγκεκριμένη λειτουργία, π.χ παίζουν ότι βρίσκονται σε ένα κατάστημα (ο ένας θα είναι ο πελάτης και ο άλλος ο καταστηματάρχης)

2. Οικογενειακοί ρόλοι: Έχουν μεγαλύτερη συχνότητα στο συμβολικό παιχνίδι και συνήθως εμφανίζονται ανά ζεύγη, όπως μαμά-μπαμπάς, μαμά-παιδί κ.α.. Είναι το πιο συχνό φανταστικό παιχνίδι των παιδιών και χρησιμοποιείται για μεγάλο χρονικό διάστημα στο κατά την διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού.
3. Ρόλοι χαρακτήρα: Υπάρχουν οι στερεοτυπικοί και οι φανταστικοί: Οι στερεοτυπικοί αφορούν ρόλους-επαγγέλματα (δασκάλα, αστυνομικός, γιατρός κ.λ.π.) και τη συμπεριφορά από αυτά τα επαγγέλματα που υποδύεται το κάθε παιδί. Οι φανταστικοί ρόλοι είναι από την τηλεόραση, τα παραμύθια, κ.α. και έχουν συγκεκριμένα ονόματα και χαρακτήρες.
4. Περιφερειακοί ρόλοι: Είναι χαρακτήρες που δεν γνωρίζουμε την ταυτότητα τους κατά τη διάρκεια ώρα παιχνιδιού (π.χ όταν χτυπάει το τηλέφωνο και μιλάει το παιδί).

Επιπλέον, τα ρούχα που φορούν τα παιδιά είναι σημαντικά κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού και βοηθάνε να μπούνε στο ρόλο. Κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού η νηπιαγωγός παρακολουθεί το παιχνίδι των παιδιών για να εξασφαλίζει όχι μόνο τη σωματική ακεραιότητα των παιδιών αλλά και την τήρηση των κανόνων. Επεμβαίνει όταν δημιουργούνται εντάσεις και προσπαθεί να δημιουργεί ένα κλίμα συνεργασίας. Ακόμη, η συμμετοχή του νηπιαγωγού στα παιχνίδια βοηθάει στην τήρηση των κανόνων μια και ο ίδιος τους ακολουθεί.

Στην αίθουσα εικαστικών, όταν τα παιδιά κατασκευάζουν μία χειροτεχνία, ζωγραφιά, μαθαίνουν να χρησιμοποιούν κάποια υλικά, εργαλεία, κ.λ.π. (π.χ. ψαλίδι, μαρκαδόρους, πινέλα, κ.α.), και κατά αυτόν τον τρόπο αυξάνεται η αυτοπεποίθηση τους και δημιουργείται μια σχέση με την πραγματικότητα (Πανταζής, 1997). Το κάθε τραπεζάκι θα χρησιμοποιείται για να δουλέψουν και να έρθουν τα παιδιά σε επαφή με διαφορετικά υλικά και τεχνικές.

Στην αίθουσα μουσικής, τα μουσικά όργανα και το μουσικοπαιδαγωγικό υλικό πρέπει να βρίσκεται σε θέση που να είναι έτοιμα για χρήση, όπως σε κάποιο κουτί ή τοποθετημένα σε μια γωνία της αίθουσας (Δογάνη, 2012). Σε θέση που να επιτρέπεται η συνεργασία των παιδιών και να έχουν τη δυνατότητα να τα χρησιμοποιούν για να πειραματίζονται και να ακούνε τον ήχο (Ράπτης, 2010, 2013). Για να γίνει αυτό θα πρέπει τα μουσικά όργανα και τα υλικά να είναι σε καλή κατάσταση. Τα χαλασμένα, σπασμένα και όσα δεν λειτουργούν σωστά,

θα πρέπει να απομακρύνονται για να μην δημιουργούν λανθασμένη αίσθηση στα παιδιά (Δογάνη, 2012).

Η σχέση ανάμεσα στο παιδί και τον χώρο λειτουργεί ως: «*εργαλείο της γνωσιακής και ηθικής διαπαιδαγώγησης του*» (Τσουκαλάς 2015: 90) και ως κοινωνικο-πολιτισμικό και σωματικό πλαίσιο άνεσης, δυνατότητας διαλόγου και αυτοσχεδιασμού (Parnell 2013). Μαζί με τη μουσική θα μπορέσουμε να συνδυάσουμε και τον χορό, (η αίθουσα είναι μεγάλη και τα παιδιά μπορούν να εκφραστούν με διάφορες χορευτικές κινήσεις, να αλληλεπιδράσουν και να διασκεδάσουν). Θα προσφέρει στα παιδιά πολλαπλά ερεθίσματα. Τέλος, τα παιδιά θα έχουν την ευκαιρία για ενεργητική αλληλεπίδραση σώματος και χώρου, ανάπτυξη δεξιοτήτων και καλλιέργειας νέων μορφών συμπεριφοράς μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι. (Γερμανός 2015; Δογάνη 2015; Κακανά 2015).

Στην αίθουσα πληροφορικής, υπάρχουν υπολογιστές με την βοήθεια των οποίων τα παιδιά θα αναπτύξουν την ικανότητα τους να μπορούν να τους χρησιμοποιήσουν ενεργά. Επιπλέον διαθέσιμο είναι ένα εκπαιδευτικό ρομποτάκι (beebot) το οποίο λειτουργεί ως αρωγός για την εξοικείωση των παιδιών με την ρομποτική και τον προγραμματισμό. Σημαντική είναι η ύπαρξη του διαδραστικού-προτζέκτορα ο οποίος θα βοηθήσει στην παρακολούθηση εκπαιδευτικών βίντεο καθώς επίσης και επιλογή των σωστών απαντήσεων σε εκπαιδευτικά κουίζ στα πλαίσια δραστηριοτήτων. Ακόμη δάπεδο με φωτιζόμενο πάτωμα θα βοηθήσει τα παιδιά να μάθουν να μετρούν με έναν διασκεδαστικό και παιγνιώδη τρόπο. Εφόσον τα παιδιά θα έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν την αίθουσα αρεσκείας τους σύμφωνα με τα δικά τους ενδιαφέροντα αλλά στα πλαίσια αυθόρμητων δραστηριοτήτων παιχνιδιού.

Οργάνωση του χώρου, ένα σωστά οργανωμένο νηπιαγωγείο θα προσανατολίζει εύκολα το παιδί για να επιλέξει το χώρο δράσης του. Ο συγκεκριμένος χώρος θα πρέπει να ενισχύει τις πρωτοβουλίες του παιδιού, να σέβεται τις ιδιαιτερότητες του, να προσφέρει ψυχολογική ευεξία, να κεντρίζει το ενδιαφέρον ώστε να παράγει νέες ιδέες για το ελεύθερο παιχνίδι ή τις δραστηριότητες και να διευρύνει με αλληπάλληλα ερεθίσματα τη δημιουργική φαντασία του/της νηπιαγωγού ώστε να διαφοροποιείται η ρουτίνα της καθημερινής εργασίας της. (Ζανταρίδου, Ε., 2005)

Ο χώρος εξαρτάται τόσο από τα αντικείμενα όσο και από τα άτομα που τυγχάνει να δρουν εντός αυτού και να αναπτύσσουν συγκεκριμένες συμπεριφορές. Τα αντικείμενα που βρίσκονται στον χώρο ενός νηπιαγωγείου πρέπει να έχουν συγκεκριμένες διαστάσεις και να προσφέρουν συγκεκριμένες δυνατότητες στους μικρούς μαθητές, προκειμένου να αναπτύξουν την προσωπικότητά τους και να επικοινωνήσουν με τους υπόλοιπους μαθητές. Γενικότερα, ο χώρος αφορά τον περίγυρο των ανθρώπων σε υλικό, κοινωνικό και υποκειμενικό επίπεδο (Γερμανός, 2006; Μάνου & Κάνια, 2019).

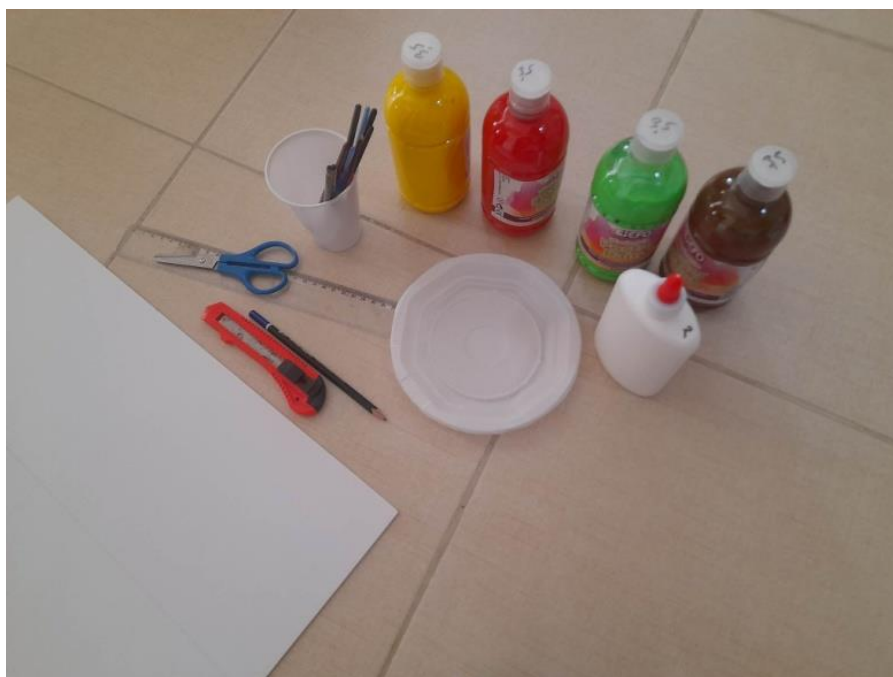
Οι χρωματικοί συνδυασμοί, είναι ικανοί να δημιουργήσουν έντονο οπτικό ερέθισμα χώρου. Πιο συγκεκριμένα οι συνδυασμοί από αποχρώσεις του ίδιου χρώματος (γειτονικών) δίνουν ένα ήρεμο οπτικό αποτέλεσμα, από την άποψη της λειτουργίας του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος οι συνδυασμοί χρωμάτων μπορούν να δημιουργήσουν έντονο οπτικό ερέθισμα χώρου. Αντίθετα, συνδυασμοί από χρώματα με έντονη αντίθεση φωτεινότητας οδηγούν σε διεγερτικό οπτικό αποτέλεσμα (Γερμανός, 2003).

Το δικό μου σύγχρονο νηπιαγωγείο κατασκευάστηκε βασιζόμενο στην βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας. Είναι ένα νηπιαγωγείο με έντονα χρώματα, φαντασία, προσαρμοσμένο για τις ανάγκες των παιδιών, όπου θα διδάσκονται οι 4 τέχνες, Μουσική-Χορός, Εικαστικά, ΤΠΕ, Θέατρο. Τα παιδιά μέσα από τις τέχνες και την διδασκαλία τους, θα κοινωνικοποιούνται, θα αλληλεπιδράνε, θα διασκεδάζουν, θα έχουν νέα ερεθίσματα και τέλος θα διδάσκονται νέα πράγματα.

4.2 Φωτογραφίες και περιγραφή

Εικόνα 1: Υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή του νηπιαγωγείου

Εικόνα 2: Υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή του νηπιαγωγείου

Εικόνα 3: Είσοδος νηπιαγωγείου

Εικόνα 4: Πρόσοψη νηπιαγωγείου

Εικόνα 5: Αριστερή πλευρά νηπιαγωγείου

Εικόνα 6: Πίσω όψη νηπιαγωγείου

Εικόνα 7: Δεξιά όψη νηπιαγωγείου

Εικόνα 8: Αυλή του νηπιαγωγείου

Εικόνα 9: Κήπος του νηπιαγωγείου

Εικόνα 10: Αίθουσα πληροφορικής

Εικόνα 11: Ρομποτική στην αίθουσα πληροφορικής

Εικόνα 12: Αίθουσα θεάτρου

Εικόνα 13: Αίθουσα μουσικής

Εικόνα 14: Αίθουσα μουσικής

Εικόνα 15: Αίθουσα εικαστικών

Εικόνα 16: Αίθουσα εικαστικών

Εικόνα 17: Αίθουσα εικαστικών

Συζήτηση - Συμπεράσματα

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Antikainen, A. (2006) 'In Search of the Nordic Model in Education', *Scandinavian Journal of Educational Research*. Routledge, 50(3), σσ 229–243.
- Drysdale, L. κ.ά. (2014) 'Heroic leadership in Australia, Sweden, and the United States', *International Journal of Educational Management*, Vol. 28 ,(No. 7), σσ 785–797.
- Gifford, R. (1997). *Environmental Psychology*. Boston: University of Victoria.
- Grotewell, P.G., Burton, Y.R. (eds) (2008). *Early Childhood Education: Issues and Developments*. New York: Nova Publishers.
- Johannesson, I. A., Lindblad, S. και Simola, H. (2002) 'An Inevitable Progress? Educational restructuring in Finland, Iceland and Sweden at the turn of the millennium', *Scandinavian Journal of Educational Research*. Routledge, 46(3), σσ 325–339.
- Johnson, L. κ.ά. (2008) 'Cross-national Comparisons in the International Successful School Principalship Project (ISSPP): The USA, Norway and China', *Scandinavian Journal of Educational Research*. Routledge, 52(4), σσ 407–422.
- Parnell, R. (2015). The learning environment as 'possibility space'. Στο D. Germanos και M. Liapi (επιμ.), *Digital Proceedings of the Symposium with International Participation: Places for Learning Experiences*. Think, Make, Change, σ. 98-106. Athens: Greek National Documentation Centre.
- Saarivirta, T. & Kumpulainen, K. (2016) 'School autonomy, leadership and student achievement: reflections from Finland', *International Journal of Educational Management*. Emerald, 30(7), σσ 1268–1278.
- Sahlberg, P. (2009) 'Educational Change in Finland BT - Second International Handbook of Educational Change', στο Hargreaves, A. κ.ά. (επιμ.). Dordrecht: Springer Netherlands, σσ 323–348. doi: 10.1007/978-90-481-2660-6_19.

Tjeldvoll, A., Wales, C. και Welle-Strand, A. (2005) 'School Leadership Training under Globalisation: Comparisons of the uk, the us and Norway', *Managing Global Transitions International Research Journal*. 1η έκδ. Ljubljana, 3, σ 117.

Ελληνόγλωσση

Αντωνοπούλου, Α. (2018) Το εκπαιδευτικό σύστημα της Φινλανδίας και της Ελλάδας. Μία συγκριτική μελέτη. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.

Γερμανός Δημήτρης (2003). Οι τοίχοι της γνώσης Σχολικός χώρος και εκπαίδευση. Αθήνα: Gutenberg

Γερμανός, Δ. (2006). Οι Τοίχοι της Γνώσης. Αθήνα: εκδ. Gutenberg.

Γερμανός, Δ. (2010). 'Ο Παιδαγωγικός Ανασχεδιασμός του Σχολικού Χώρου: Μια Μέθοδος Αναβάθμισης του Εκπαιδευτικού Περιβάλλοντος μέσα από Αλλαγές στο Χώρο' στο Γερμανός, Δ. Κανατσούλη Μ. (επιμ.) Σύγχρονες Παιδαγωγικές Προσεγγίσεις στην Προσχολική και την Πρώτη Σχολική Εκπαίδευση, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 21- 54.

Γερμανός, Δ. (2011). 'Ο Χώρος ως Παράγοντας Αναβάθμισης του Εκπαιδευτικού Περιβάλλοντος στο Νηπιαγωγείο'. Στο Κ., Χρυσάφιδης, Ρ., Σιβροπούλου, (επιμ.), Αρχές και Προοπτικές της Προσχολικής Εκπαίδευσης. Τιμητικός τόμος για την Ε. Κουτσοβάνου Αθήνα: Κυριακίδης, 23-44.

Γερμανός, Δ. (2014). Αναμορφώνοντας το σχολικό χώρο: Από τον χώρο των κανονισμών, στο χώρο για το παιδί (No. IKEECONF-2015-152). Aristotle University of Thessaloniki.

Γερμανός, Δ. (2015). Παιδαγωγικός Ανασχεδιασμός του Σχολικού Χώρου: Μια Προσέγγιση Αναβάθμισης του Εκπαιδευτικού Περιβάλλοντος μέσα από την Αλλαγή της Σχέσης του Παιδιού με το Χώρο. Στο Ε. Γουργιώτου και Κ. Α. Ουγγρίνης (επιμ.), Αρχιτεκτονικές & Εκπαιδευτικές Παρεμβάσεις για τη Δημιουργία Τόπων Μάθησης στο Νηπιαγωγείο, σ. 45-58. Θεσσαλονίκη: Δίσιγμα.

- Δαφέρμου Χ., Κουλούρη, Π., Μπασαγιάννη Ε. (2008). Οδηγός Νηπιαγωγού. Εκπαιδευτικοί Σχεδιασμοί. Δημιουργικά Περιβάλλοντα Μάθησης. Γ' Έκδοση. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Δημαράς, Α. (1974). Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, τ.Β', Αθήνα: Ερμής.
- Δογάνη, Κ. (2012). Μουσική στην Προσχολική Αγωγή: Αλληλεπίδραση Παιδιού- Παιδαγωγού. Αθήνα: Gutenberg
- Δογάνη, Κ. (2015). Ήχος και τόπος ως εμπειρία μάθησης για το παιδί. Στο Δ. Γερμανός και Μ. Λιάπη (επιμ.), Ηλεκτρονικός τόμος Πρακτικών του Συμποσίου με Διεθνή Συμμετοχή: Τόποι για Εμπειρίες Μάθησης. Έρευνα, Δημιουργία, Αλλαγή, σ. 378-390. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης.
- Ευριδίκη, (2009/10). Πληροφοριακή βάση δεδομένων για τα εκπαιδευτικά συστήματα στην Ευρώπη, «Οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα».
- Κακανά, Δ. Μ. (2015). Οικοδομώντας προσωπικούς χώρους και τόπους δράσης στο νηπιαγωγείο, μέσα από το παιχνίδι. Στο Δ. Γερμανός και Μ. Λιάπη (επιμ.), Ηλεκτρονικός Τόμος Πρακτικών του Συμποσίου με Διεθνή Συμμετοχή: Τόποι για Εμπειρίες Μάθησης. Έρευνα, Δημιουργία, Αλλαγή, σ. 108-119. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης.
- Καλαφάτη, Ε. (1988). Τα Σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης: 1821-1929. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.
- Κιτσαράς, Γ. (1985). Διοίκηση και οργάνωση της εκπαίδευσης. Από τις παραδόσεις για το Α' έτος, Σχολή Νηπιαγωγών Αθηνών.
- Κουτσοβάνου. (1996), θεωρία του Piaget και οι παιδαγωγικές εφαρμογές στην προσχολική εκπαίδευση, Αθήνα: Οδυσσέας
- Κυπριανός, Π. (2007). Παιδί, οικογένεια, κοινωνία. Ιστορία της Προσχολικής Αγωγής από τις απαρχές ως τις μέρες μας. Αθήνα: Gutenberg.
- Κυριαζοπούλου –Βαληνάκη, Π. (1977). Νηπιαγωγική, τομ.1, Αθήνα: Αφοι Βλάσση.

- Κύρου, Γ. (2000). 'Σχεδιάζοντας για Παιδιά'. Στο Κ. Τσουκαλά (επιμ.) Αρχιτεκτονική, Παιδί και Αγωγή. Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 31-40.
- Ματσαγγούρας, Η., (2005). Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας, Η σχολική τάξη, χώρος, ομάδα, πειθαρχία, μέθοδος, Αθήνα: ΜΠΡΗΓΟΡΗ
- Ματσαγγούρας, Ηλ. (1999). Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας. Η Σχολική Τάξη. Χώρος, Ομάδα, Πειθαρχία, Μέθοδος. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Μπέση, Μ., & Σαΐτη, Σ. (2012). 100 χρόνια Ελληνικό Νηπιαγωγείο: οι απαρχές και το σήμερα. Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού, 11(2), 32-44.
- Νικολαΐδου, Σ. (1993). Η Κοινωνική Οργάνωση του Αστικού Χώρου. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ξηροτύρης, Η. (1975). Το σύγχρονο νηπιαγωγείο και η ιστορία του, Αθήνα.
- Οικονόμου, Γ. (1957). Ιστορία των τριών Ελισαβέτειων Παρθεναγωγείων των Ιωαννίνων επί Τουρκοκρατίας (1848-1913). Ιωάννινα: Ηπειρωτική Εστία.
- Παλαιολόγου, Ο. (2011). Το Νηπιακόν Επιμελητήριο Μελά. Η ίδρυση και τα πρώτα χρόνια (1893-1922). Ιωάννινα: Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών.
- Πανταζής, Σ. (2004). Η παιδαγωγική και το παιχνίδι-Αντικείμενο στο χώρο του Νηπιαγωγείου. Gutenberg
- Παπαμαύρου, Μ. (1953). Διδακτικές αρχές του Σχολείου Εργασίας,. Εικοσιτέσσερα γράμματα στον Έλληνα δάσκαλο. Αθήνα: Α. Δημητράκου Α.Ε.
- Πυργιωτάκης, Ι.Ε. (2001). Ολοήμερο σχολείο. Λειτουργία και Προοπτικές. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Σιβροπούλου, Ρ., (1999). Η οργάνωση και ο σχεδιασμός του χώρου (νηπιαγωγείου) στο πλαίσιο του παιχνιδιού, Αθήνα: Πατάκη.
- Σταμάτης, Π. (2007). 'Κτιριολογικός Σχεδιασμός Εκπαιδευτικών Μονάδων' στο Φ., Καλαβάσης, Α., Κοντάκος (επιμ.) Θέματα Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Αθήνα: Ατραπός, 84-89.
- Τσεσμετζή, Θ. (1991α). Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα: Σχεδιάγραμμα για την ιστορία του ελληνικού νηπιαγωγείου (Α' μέρος). Νηπιαγωγείο και Παιδικό Σταθμοί, (3), 6-12.

Τσεσμετζή, Θ. (1991β). Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα: Σχεδιάγραμμα για την ιστορία του ελληνικού νηπιαγωγείου (Α΄ μέρος). Νηπιαγωγείο και Παιδικοί Σταθμοί, (2), 11-22.

Τσουκαλά, Κ. (2015). Ρευστοί τόποι και μετασχηματιστικές εμπειρίες μάθησης. Στο Δ. Γερμανός και Μ. Λιάπη (επιμ.), Ηλεκτρονικός τόμος Πρακτικών του Συμποσίου με Διεθνή Συμμετοχή: Τόποι για Εμπειρίες Μάθησης. Έρευνα, Δημιουργία, Αλλαγή, σ. 86-96. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης.

ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ενιαίος Διοικητικός Τομέας Σπουδών Επιμόρφωσης και Καινοτομιών, Δ/ση ΣπουδώνΠ.Ε. (2007). Εγκύκλιος με θέμα «Ολοήμερο Νηπιαγωγείο», Αρ. Πρωτ. Βαθμός Προτερ. Φ.32 / 209 / 97290 / Γ1, Μαρούσι.

Χαρίτος, Χ. (1996). Το Ελληνικό Νηπιαγωγείο και οι ρίζες του. Συμβολή στην ιστορία της προσχολικής αγωγής. Αθήνα: Gutenberg.

Διαδικτυακή

Commission for Architecture and the Built Environment (CABE) www.cabe.org.uk [ανάκτηση 20/3/2023]

Eurydice (2019). Welcome to Eurydice | Eurydice (europa.eu) [ανάκτηση 28/4/2023]

Joint Information Systems Committee (JISC) (2006). Διαθέσιμο στο <http://www.jisc.ac.uk> [ανάκτηση 21/3/2023]

Skolverket (2018). Skolverket [ανάκτηση 26/4/2023]

Ρεπατσιού, Τ. (2017). Η προσχολική εκπαίδευση στη Σουηδία. Η προσχολική εκπαίδευση στη Σουηδία | Αυγή (avgι.gr) [ανάκτηση 6/5/2023]